

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»

«Педагогічна майстерність»

Комплекс навчально-методичного забезпечення
підготовки магістрів всіх спеціальностей
денної форми навчання

Рекомендовано Вченою радою ФСП НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського»

КИЇВ –2016

Педагогічна майстерність: комплекс навчально-методичного забезпечення магістрів всіх спеціальностей денної форми навчання. Укл.: Волянюк Н.Ю., Москаленко О.В. – К. : НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», 2016. – 68 с.

Навчальне видання

Педагогічна майстерність
Комплекс навчально-методичного забезпечення
підготовки магістрів всіх спеціальностей
денної форми навчання

Укладачі:

Волянюк Наталія Юріївна, доктор психологічних наук, професор.

Москаленко Ольга Володимирівна, кандидат психологічних наук,
викладач.

Відповідальний редактор: Волянюк Наталія Юріївна, доктор психологічних наук, професор.

Рецензент: Петряєв Сергій Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент.

Анотація

Навчальна дисципліна «Педагогічна майстерність» належить до циклу професійно-практичної підготовки магістрів, містить інформацію про теоретичні основи професійно-педагогічної діяльності та психологічні закономірності педагогічної діяльності. Комплекс навчально-методичного забезпечення розкриває зміст усіх запланованих видів робіт. Включає перелік тем з розгорнутим конспектом лекцій, перелік питань, що виносяться на самостійне опрацювання, теми семінарських занять з розгорнутим планом, рекомендації щодо вивчення даного курсу, рейтингову систему оцінювання та перелік рекомендованої літератури.

Аннотация

Учебная дисциплина «Педагогическое мастерство» относится к циклу профессионально-практической подготовки магистров, содержит информацию о теоретических основах профессионально-педагогической деятельности и психологических закономерностях педагогической деятельности. Комплекс учебно-методического обеспечения раскрывает содержание всех запланированных видов работ. Включает перечень тем с развернутым конспектом лекций, перечень вопросов, выносимых на самостоятельную проработку, темы семинарских занятий с развернутым планом, рекомендации по изучению данного курса, рейтинговую систему оценивания и перечень рекомендуемой литературы.

Summery

Academic discipline "Pedagogical skill" refers to the cycle of masters, it contains information about the theoretical basis of the professional- educational activities, and psychological aspects of pedagogical activity. This methodological complex reveals the contents of all planned types of work. Includes a list of topics with a detailed synopsis of lectures, the list of issues submitted to the independent elaboration, theme seminars with a detailed plan, recommendations for the study of this course, the rating system of evaluation and a list of recommended literature.

З М І С Т

I.	Загальні відомості	5
II.	Розподіл навчального часу	5
III.	Мета і завдання навчальної дисципліни	6
IV.	Зміст навчального матеріалу	8
1.	Розподіл навчального часу за темами	9
2.	Лекційні заняття	11
3.	Семінарські заняття	54
4.	Самостійна робота	56
5.	Індивідуальні завдання	56
V.	Контрольні роботи	57
VI.	Методичні вказівки	58
VII.	Рекомендована література	61
Додаток 1.	Орієнтовна тематика рефератів	63
Додаток 2.	Рейтингова система оцінювання	65
Додаток 3.	Перелік питань до заліку	67

І. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ.

Навчальна дисципліна «Педагогічна майстерність» забезпечує формування професійних компетентностей щодо педагогічної діяльності випускників зі ступенем «магістр».

Навчальна дисципліна належить до циклу професійно-практичної підготовки.

Предмет навчальної дисципліни – процес навчання і підготовки фахівців з вищою освітою.

Міждисциплінарні зв'язки: навчальній дисципліні педагогічна майстерність передують навчальна дисципліна основи психології або інші дисципліни психолого-педагогічної направленості. Навчальна дисципліна педагогічна майстерність забезпечує дисципліну «Методика викладання у вищій школі» (в аспірантурі за наявності).

Навчальна дисципліна «Педагогічна майстерність» вивчається протягом одного семестру, в загальному обсязі 60 годин: аудиторної роботи – 36 години, з яких лекції – 30 годин, практичні заняття 6 годин; самостійна робота 24 години. Розподіл навчального часу та темами наведено у тематичному плані.

Методичні рекомендації містять плани лекційних та семінарських (практичних) занять, що дає можливість ознайомитися із змістом навчального матеріалу, який опрацьовувався на відповідних заняттях.

Методика оцінювання рівня засвоєння матеріалу навчальної дисципліни передбачає використання рейтингової системи оцінювання. Шкала оцінювання – університетська. Формою семестрового контролю є залік.

ІІ. РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ

Розподіл годин навчальної дисципліни викладено відповідно до робочого навчального плану.

Форма навчання	Всього Кредитів	Розподіл навчального часу за видами занять				Атестація
		Годин	Лекції	Семінарські заняття	СРС	
Денна	2	60	30	6	24	залік

III. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета навчальної дисципліни полягає в формуванні у студентів таких компетентностей:

Інтегральна компетентність – здатність виконувати посадові обов'язки викладача університету.

● **Педагогічні компетентності**

Здатність:

- організувати оптимальне робоче й навчальне середовище;
- бачити у студенті партнера, формувати відношення на основі взаємної поваги та довіри;
- використовувати знання студентів, розвивати гнучкість та критичність їх мислення;
- стимулювати у студентів інтерес та творчість, активізувати потенційні можливості розвитку;
- формувати здатність до саморефлексії та самовдосконалення.

● **Професійно-дидактичні компетентності**

Здатність:

- забезпечувати якість освіти відповідно до вимог Національної рамки кваліфікацій і Стандартів вищої освіти;
- використовувати сучасні шляхи професійного розвитку, підвищувати професійну культуру та педагогічну майстерність;
- забезпечувати умови ефективного навчального процесу при проведенні занять;
- реалізовувати технології творчої педагогічної діяльності;
- застосовувати професійну техніку та педагогічний артистизм.
- виховувати та сприяти інтелектуальному розвитку особистості тих хто навчається.

● **Компетентності контролю**

Здатність:

- розробляти засоби діагностики результатів навчання;
- оцінювати навчальні та творчі досягнення студентів, використовувати результати для корекції та оптимізації процесу навчання.

Основні завдання навчальної дисципліни

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти після засвоєння навчальної дисципліни мають продемонструвати такі результати навчання:

знання:

- ціннісних засад навчально-виховного процесу;
- об'єкту, предмету, мети та завдання «Педагогічної майстерності»;

- складових педагогічної майстерності викладача;
- сутності категорії «педагогічна майстерність», складових педагогічної майстерності та їхніх характеристик, критеріїв, рівнів майстерності;
- методів вивчення перспективного педагогічного досвіду, оцінювання творчого потенціалу особистості;
- специфіки, стилів, етапів педагогічного спілкування, ознак особистісно-діалогового спілкування;
- типів, структур, динаміки конфліктів у педагогічних ситуаціях, шляхів їхнього розв'язання;
- культури, техніки, риторичних аспектів педагогічного мовлення;
- основних засобів педагогічної техніки, специфіки, принципів, методів педагогічного артистизму.
- теорії самоуправління і шляхів професійного самовиховання.

уміння:

- раціонально планувати педагогічну діяльність, визначати її завдання, створювати для неї умови;
- організовувати та аналізувати свою педагогічну діяльність;
- визначити основні категорії педагогічної майстерності;
- застосовувати методи науково-педагогічного дослідження;
- розрізняти і критично аналізувати основні педагогічні технології;
- управляти своїм станом та поведінкою, доцільно використовуючи невербальні засоби у спілкуванні;
- аналізувати, вирішувати педагогічні ситуації та педагогічні задачі стратегічного характеру;
- визначати стилі педагогічного спілкування, вирішувати проблеми педагогічного спілкування.

мати уявлення про:

- методи формування та розвитку педагогічних здібностей;
- прийоми та способи вирішення конфліктних ситуацій у педагогічній взаємодії.

IV. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Назви розділів і тем	Кількість годин			
	Всього	у тому числі		
		Лекції	Практичні	СРС
1	2	3	4	5
Розділ 1. Майстерність управління собою в педагогічній взаємодії				
Тема 1.1. Вступ до вивчення педагогічної	3	2	-	1
Тема 1.2. Сутність педагогічної діяльності	3	2	-	1
Тема 1.3. Педагогічна майстерність та її елементи	3	2	-	1
Тема 1.4. Професійна компетентність педагога	3	2	-	1
Тема 1.5. Гуманістична спрямованість педагога	1	-	-	1
Тема 1.6. Педагогічна техніка та її характеристики.	7	4	2	1
Тема 1.7. Педагогічні здібності та педагогічний такт	3	2	-	1
Разом за розділом 1	23	14	2	7
Розділ 2. Майстерність педагогічної взаємодії				
Тема 2.1. Педагогічне спілкування, його сутність і особливості	5	2	2	1
Тема 2.2. Культура і техніка педагогічного спілкування	3	2	-	1
Тема 2.3. Особливості взаємодії викладача з аудиторією	3	2	-	1
Тема 2.4. Майстерність публічного виступу	3	2	-	1
Тема 2.5. Педагогічна майстерність вирішення конфліктних ситуацій	5	2	2	1
Тема 2.6. Імідж викладача та акторська майстерність	3	2	-	1
Тема 2.7. Педагогічна акмеологія	3	2	-	1
Підготовка рефератів	8	-	-	8
Залік	4	2	-	2
Разом за розділом 2	37	16	4	17
Всього годин	60	30	6	24

1. Розподіл навчального часу за темами

Розділ 1. Майстерність управління собою в педагогічній взаємодії

Тема 1. Вступ до вивчення педагогічної майстерності

Предмет курсу «Педагогічна майстерність», його зміст, мета та завдання. Структура курсу та його основні категорії. Характеристика методів наукового дослідження педагогічної майстерності: теоретичних та емпіричних. Теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, абстрагування, конкретизація, моделювання. Емпіричні методи: педагогічне спостереження, опитування, експертна оцінка, тестування. Педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний).

Тема 2. Сутність педагогічної діяльності

Суспільна значущість професії педагога, його функції. Поняття педагогічної діяльності. Змістова характеристика основних компонентів професійної діяльності: мета діяльності, суб'єкт, об'єкт діяльності, засоби діяльності (сукупність дій та операцій, за допомогою яких реалізується діяльність, способи, прийоми впливу викладача на студента); результати діяльності (рівень сформованості необхідних рис та якостей особистості).

Тема 3. Педагогічна майстерність та її елементи

Елементи педагогічної майстерності: гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічна техніка, педагогічний такт, педагогічна творчість (креативність), мовна культура. Критерії і рівні педагогічної майстерності: елементарний рівень, базовий рівень, досконалий рівень, творчий. Професійно важливі якості педагога.

Тема 4. Професійна компетентність і гуманістична спрямованість педагога

Зміст та структура професійної компетентності (спеціальна компетентність, особистісна компетентність, соціально-правова компетентність, екстремальна компетентність. Компоненти професійної компетентності педагога (мотиваційно-вольовий, функціональний, комунікативний, рефлексивний). Гуманістична спрямованість педагога. Форми прояву гуманістичної спрямованості. (ідеал, світогляд, основні переконання та життєві установки). Ціннісні орієнтації (на себе – самоствердження; на засоби педагогічного впливу; на студента; на мету педагогічної діяльності).

Тема 5. Педагогічна техніка та її характеристики

Поняття педагогічної техніки та його зміст. Різновиди педагогічної техніки: зовнішня та внутрішня. Внутрішня техніка: концентрація розумових та фізичних сил педагога на досягненні дидактичної та виховної мети; зняття зайвого напруження; розподіл уваги; створення творчої ділової атмосфери в аудиторії, збереження впевненості, самовладання за будь-яких умов. Вербальні засоби. Невербальні засоби: хода, постава, пластика тіла, міміка, жести, зовнішній вигляд, контакт очей, розміщення у міжособистісному просторі.

Тема 6. Педагогічні здібності та педагогічний такт

Зміст поняття «педагогічні здібності». Характеристика провідних педагогічних здібностей. Умови формування та розвитку педагогічних здібностей (соціальні умови, біологічні та психічні якості, навчання та виховання). Рівні розвитку педагогічних здібностей (задовільні, гарні, обдарованість, талановитість, геніальність). Показники розвитку педагогічних здібностей (швидкість та відносно легке оволодіння діяльністю, рівень досягнення результатів діяльності, успішність у навчанні, успішний розвиток біологічних та психічних якостей). Педагогічна культура викладача та її складові. Поняття «педагогічний такт», структура педагогічного такту. Умови, що сприяють розвитку педагогічного такту. Вимоги педагогічного такту. Такт і тактовність викладача.

Розділ 2. Майстерність педагогічної взаємодії

Тема 7. Педагогічне спілкування, його сутність і особливості

Цілі педагогічного спілкування. Функції педагогічного спілкування (соціально-перцептивна, комунікативно-поведінкова, емоційна, соціальної самопрезентації). Стили педагогічного спілкування (авторитарний, демократичний, ліберальний). Структура педагогічного спілкування. Типові моделі спілкування. Умови ефективності професійного мовлення педагога. Вербальні засоби – стилістичні (риторичні), фігури, звертання, риторичні запитання, заохочувальні висловлювання, діалогізація мовлення, різноманітне використання інтонаційно-просодичних засобів, створення ефективної вербальної комунікації. Різновиди педагогічного мовлення. Функції мовлення педагога. Техніка мовлення педагога. Слухання (рівні, стилі, бар'єри, принципи). Дикція як чіткість вимови, шляхи її поліпшення. Професійні особливості голосу педагога. Педагогічний конфлікт та способи його вирішення.

Тема 8. Імідж викладача та акторська майстерність

Поняття «імідж» та його структура. Принципи і технології формування іміджу викладача. Складові іміджу. Шляхи створення творчого самопочуття викладача. Роль артистизму в процесі педагогічного спілкування та його функції: мотиваційна, мобілізаційна, атрактивна, фасилітаторська, стимуляційна, синтетична. Критерії формування педагогічних та артистичних здібностей.

Тема 9. Педагогічна акмеологія

Поняття «акмеологія» в педагогічній діяльності. Чинники, що впливають на прагнення до професійного самовдосконалення (суб'єктивні - мотиви, спрямованість, здібності, професійні дії та уміння; об'єктивні – середовище; суб'єктивно-об'єктивні – пов'язані з іншими. Критерії професіоналізму: суб'єктивні, об'єктивні, процесуальні, результативні. Рівні професіоналізму. Характеристика образу випускника вищого навчального закладу.

2. Лекційні заняття

Лекція 1. Тема 1.1. Вступ до вивчення педагогічної майстерності 2 год.

Перелік основних питань:

1. Предмет та завдання курсу «Педагогічна майстерність»
2. Завдання та принципи педагогічної діагностики.
3. Методи наукового дослідження педагогічної майстерності викладача.

Завдання на СРС: Навести приклади редакції формулювання категорії «педагогічна майстерність». Визначити критерії педагогічної майстерності. Охарактеризувати структуру педагогічної майстерності.

Література

Основна: 1, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 3; 4; 5; 8; 10; 12; 13.

Конспект лекції

1. Предмет та завдання курсу «Педагогічна майстерність»

Однією з передумов розв'язання важливого і складного завдання з підготовки конкурентоздатних професіоналів є підвищення рівня їх педагогічної майстерності.

Педагог майстер досягає високих результатів професійної діяльності, володіє індивідуальним стилем роботи, реалізує свій творчий потенціал за рахунок знання психології студентів і умілого конструювання педагогічного процесу.

До основних завдань дисципліни «Педагогічна майстерність» слід віднести наступні:

1. Аспіранти отримують знання щодо ціннісних засад навчально-виховного процесу; складових педагогічної майстерності викладача, критеріїв, рівнів майстерності; методів, оцінювання творчого потенціалу особистості; типів, структур, динаміки конфліктів у педагогічних ситуаціях, шляхів їхнього розв'язання.

2. Вчаться раціонально планувати організовувати та аналізувати педагогічну діяльність, визначати її завдання, створювати для неї умови; аналізувати основні педагогічні технології та застосовувати їх; управляти своїм станом та поведінкою; аналізувати, вирішувати педагогічні ситуації тощо.

Існує кілька підходів щодо визначення педагогічної майстерності.

А.С.Макаренко вважав, що секрет педагогічної майстерності полягає в знанні особливості педагогічного процесу, умінні його побудувати та надати йому руху.

Н. В. Кузьміна - майстерність це комплекс умінь, що необхідні для продуктивного вирішення педагогічних завдань.

Щербаков О.І. розуміє педагогічну майстерність як синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва й особистих якостей педагога.

Критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність).

Майстерність - найвищий рівень педагогічної діяльності, прояв творчої активності особистості педагога. У своєму становленні вона проходить декілька послідовних етапів, переходячи з одного рівня на якісно новий рівень.

2. Завдання та принципи педагогічної діагностики

Діагностика, як система методів і засобів вивчення педагогічної майстерності, створює основу для вивчення сильних сторін викладача, планування шляхів конкретних способів їх закріплення та розвитку в індивідуальному стилі педагогічної діяльності.

Завдання педагогічної діагностики:

1. виявлення особистісних якостей, які впливають на навчально-виховний процес;
2. розробка критеріїв ефективності роботи викладача;
3. фіксація професійно-необхідного рівня знань і умінь викладача.

Вибір методів психологічної діагностики повинен ґрунтуватися на концепції, згідно до якої праця викладача як складна психічна реальність представлена у вигляді трьохрівневої просторової моделі, яка включає в себе: 1) особистість викладача; 2) педагогічну діяльність; 3) педагогічне спілкування.

Під час проведення діагностики слід дотримуватися таких принципів:

Цілеспрямованість діагностики виявляється в потребі співвіднесення організаційних форм, засобів і методів їх реалізації з кінцевою метою.

Адресність діагностики визначається ступенем диференціації її форм і змісту залежно від індивідуальних чи групових особливостей, зумовлених відмінностями статті, посадового статусу, предметної і соціальної спрямованості, рівнем освіти і т. ін.

Педагогічна діагностика не може перетворитися в самоціль, її результати повинні детально аналізуватися і слугувати основою для подальшого вироблення рекомендації щодо корекції та самокорекції особистості і діяльності педагога. Тому важливою є вимога *обліку результатів діагностики в організації праці професіонала*.

Надійність і вірогідність діагностичних процедур визначається тією науковою основою, яка закладена в методи і засоби діагностики. У випадку використання методик, які не відповідають сучасній практиці педагогічної діяльності, не доводиться сподіватися на появу вірогідних даних, здатних змінити педагогічну працю в кращу сторону.

Системність і неперервність вивчення вказує на необхідність багатоаспектного діагностування, яке розглядає різні сторони педагогічної діяльності, професійно та соціально важливі якості особистості. До того ж системність діагностики повинна, безперечно, поєднуватися з її неперервністю.

3. Методи наукового дослідження педагогічної майстерності викладача
Діагностична діяльність передбачає здійснення наступних *операцій*:

- а) порівняння, б) аналіз, в) прогнозування, г) інтерпретація, д) інформування, е) контроль.

Порівняння - перший етап процесу діагностики. Здійснюється порівняння попередньої та теперішньої поведінки викладача, чи з поведінкою інших фахівців у даний момент чи в минулому, чи з описом ідеального професіонала тощо).

Аналіз дозволяє визначити, чому поведінка (діяльність) того чи іншого викладача або колективу викладачів відрізняється від його ж попередньої поведінки, від поведінки інших педагогів (педагогічних колективів) чи відхиляється від норми.

Прогнозування дозволяє здійснити екстраполяцію даних, отриманих в результаті співставлень та аналізу, на поведінку в інших ситуаціях чи в майбутньому.

Інтерпретація дозволяє давати оцінку, в якій поряд з його власною точкою зору та очікуваннями присутня також інформація, зібрана ним за певний проміжок часу. Ця інформація повинна бути систематизована, піддана процесу індексації і узагальнена у вигляді концепції, яка містить оцінку.

Інформування як повідомлення педагога щодо результатів діагностичної діяльності дозволяє досягнути розвиваючого впливу.

Контроль - визначити, який вплив здійснюють на педагогів та інших зацікавлених осіб різні методи і процедури діагностики.

Методи наукового дослідження педагогічної майстерності.

Класифікація методів вивчення особистості:

1. За характером участі у проведенні дослідження:
 - пасивні (спостереження, якісний і кількісний аналіз діяльності та ін.);
 - активні (анкетування, тестування, соціометричні методи, проєктивні, апаратурно-технічні методи та ін.).
2. За часом спостереження:
 - одноманітні (анкетування, тестування та ін.);
 - Д
овготривалі (цілеспрямоване спостереження, біографічний метод і т. ін.).
3. За метою вивчення особистості:
 - неекспериментальні (спостереження, анкетування, бесіда, аналіз результатів діяльності)
 - діагностичні (тестування, метод шкал, консиліуми т.п.)
 - пояснення явищ (природній, моделюючий, лабораторний експеримент);
 - визначення можливостей розвитку (формуючий експеримент).

Методи психолого-педагогічної *діагностики умовно можна поділити на дві великі групи.*

По-перше, різноманітні анкети і опитувальники, спрямовані на виявлення особливостей особистості педагога (тести самооцінок), його місце в колективі (соціометрія), визначення рівня його професійної компетентності (тести-ситуації, тести-досягнень). По-друге, це об'єктивні тести. До них відносяться тести здібностей, сприйняття, тести-міркування, проєктивні тести. Характер визначення інформації за таких умов опосередкований, багато що залежатиме

від розуміння змісту тестів. їх трактування носить надзвичайно індивідуальний характер.

Лекція 2. Тема 1.2 Сутність педагогічної діяльності 2 год.

Перелік основних питань:

1. Поняття педагогічної діяльності
2. Структура педагогічної діяльності
3. Основні види та напрями та функції діяльності викладача

Завдання на СРС: Визначити основні методи діагностики особистості професіонала. Охарактеризувати педагогічну діяльність. Розкрити складові професійно-педагогічної діяльності.

Література

Основна: 1, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 12; 13.

Конспект лекції

1. Поняття педагогічної діяльності

У широкому розумінні *педагогічна діяльність* розглядається як діяльність, мета якої є виховання підростаючого покоління. Існує кілька підходів до розуміння будови педагогічної діяльності: структурний, функціональний, рефлексивний. Відповідно до головних складових структурного підходу відносять: мету та мотиви, сукупність педагогічних дій, педагогічні вміння й навички.

Педагогічна діяльність - це особливий вид соціальної діяльності, що передбачає передавання від старших поколінь до молодших накопичених людством культури і досвіду, створення умов для їх особистісного розвитку і підготовки до виконання певних соціальних ролей у суспільстві.

Педагогічна діяльність - (грец. *paídos* - дитина і *ago* - веду) - вид діяльності, змістом якого є навчання, виховання, освіта і розвиток особистості вихованців.

Загальна мета діяльності педагога – формування творчої особистості в процесі навчання та виховання. З психологічного погляду мета – це прогнозований людиною результат її діяльності з певним об'єктом (О. Леонтьєв). Результат діяльності демонструє зміни, що відбуваються з об'єктом під час взаємодії людини з ним.

Мотив педагогічної діяльності – це внутрішній рушій, що спонукає педагога до професійної діяльності. Мотивами можуть бути ідеали, професійні інтереси, переконання, соціальні установки та професійні цінності педагога.

Визначені особливості педагогічної діяльності дають підстави розглядати її як своєрідну мету - діяльність, тобто як таку, що надбудовується над діяльністю студента. Йдеться про особливу позицію викладача в системі взаємодії зі студентами. Її суть полягає в тому, щоб організувати й контролювати діяльність студента, який виступає як об'єкт власної навчально-пізнавальної діяльності. Керівництво активністю іншої людини в психологічній науці пов'язують із рефлексивними процесами.

Предметом педагогічної діяльності викладача вищої школи є організація навчальної діяльності студентів, спрямованої на освоєння ними предметного соціокультурного досвіду як основи й умови розвитку. Об'єктом педагогічної діяльності викладача є учень, студент, вихованець. Це складний об'єкт діяльності, і саме це відрізняє педагогічну діяльність від її інших видів.

Найбільш загальним завданням педагогічної діяльності в освітньому процесі є створення умов для розвитку особистості виховання.

2. Структура педагогічної діяльності

Психологічна наука розглядає педагогічну діяльність як складну багаторівневу динамічну систему, яка містить такі структурні елементи:

1. *Мета* професійної педагогічної діяльності. Вона полягає у вихованні особистості в гармонії із собою, соціумом і природою, залученні людини до цінностей культури. Тобто мета постає як особлива місія, призначення якої — творення і самовизначення особистості в культурі, утвердження людини в людині.

2. *Зміст* викладацької діяльності. Він охоплює процес організації навчальної діяльності учнів, спрямованої на засвоєння ними предметного соціокультурного досвіду як основи і умови розвитку; процес організації власної діяльності.

3. *Засоби* діяльності вчителя. До них належать наукові (теоретичні та емпіричні) знання; тексти підручників і результати самостійних спостережень учнів як носії знань; допоміжні засоби (технічні, графічні, комп'ютерні тощо).

4. *Результат* викладацької діяльності. Ним є розвиток учня, його особистісне, інтелектуальне удосконалення, становлення його як особистості, суб'єкта навчальної діяльності.

5. *Суб'єкт* педагогічної діяльності. Це учитель, інструменти впливу якого — його особистість, знання, уміння, почуття, воля.

6. *Об'єкт* педагогічної діяльності. Він специфічний, оскільки учень є одночасно об'єктом і суб'єктом, адже навчально-виховний процес продуктивний лише за умови поєднання елементів самовиховання і самонавчання учня.

З точки зору педагогіки, до структури педагогічної діяльності входять такі компоненти:

- Педагогічні цілі і завдання.

В будь-який момент педагогічної діяльності викладач має справу з ієрархією цілей і завдань, діапазон яких охоплює як загальні цілі (цілі школи, системи освіти, суспільства), так і оперативні завдання.

- Педагогічні засоби і способи вирішення поставлених завдань.

Вибираючи педагогічні засоби і способи педагогічного впливу, викладач повинен бути зорієнтований в першу чергу:

- а) на студента, на стимулювання його морального, емоційного і інтелектуального розвитку, на проектування нових рівнів його психічного розвитку. Головною в даному випадку є ідея розвитку активності і самостійності студентів. Організуючи їх діяльність, педагог повинен

будувати управління не як безпосередній вплив, а як передачу студенту тих "основ", з яких він зміг би самостійно приймати свої рішення;

б) на свої особистісні і професійні можливості і здібності. Основними принципами самореалізації вчителя виступають: емоційна та особистісна відкритість; психологічне "настроювання" на оптимальну роботу з групою з метою досягнення максимальної переконливості і виразності; задоволеність собою в процесі спільної з студентами творчої діяльності;

в) на вибір і використання методів, організаційних форм взаємодії зі студентами і студентів один з одним; створення умов, які полегшують процес навчання, атмосфери живого спілкування, позитивного емоційно-психологічного клімату.

г) на вибір і трансформування змісту навчального матеріалу, підбір допоміжного, ілюстративного, інформаційного матеріалу, спрямованого на засвоєння учнями системи знань, обґрунтування глибокого зв'язку навчального предмета з життям. Зміст навчального матеріалу повинен поєднуватись з наявними в студента знаннями і внутрішнім досвідом, пробуджувати інтерес, фантазію, можливість розвивати в нього потребу в знаннях, бути відкритим усьому новому, а отже - формувати прагнення до самонавчання, самовиховання і саморозвитку.

3. Основні види та напрями та функції діяльності викладача

Педагогічна діяльність є багатоаспектною.

- *Управлінський аспект* - як викладач аналізує, планує, організує, контролює і регулює процес взаємодії зі студентами.

- *Психологічний аспект* - як впливає особистість викладача на студентів, як педагог враховує індивідуальні особливості учнів, визначає і створює мотиви навчання.

- *Педагогічний аспект* - через які форми і методи викладач передає зміст навчального матеріалу.

Діяльність педагога багатовекторна.

Діагностична діяльність пов'язана з вивченням індивідуально-психічних особливостей студентів, виявленням і визначенням рівня їхньої загальної освіти й духовності, навичок і вмінь, необхідних для ефективної професійної та повсякденної діяльності.

Орієнтовно-прогностична діяльність управління педагогічним процесом передбачає орієнтацію на чітко представлений у свідомості кінцевий результат. Знання суті і логіки педагогічного процесу, закономірностей вікового та індивідуального розвитку студентів дозволяють прогнозувати, як вони сприйматимуть матеріал, перебуваючи під впливом життєвих уявлень, який досвід буде сприяти глибшому проникненню в суть явища.

Конструктивно - проектувальна, передбачає постійне вдосконалення педагогом методики проведення різних навчально-виховних заходів. Характер використаних методів і конкретна методика насамперед залежать від результатів попередніх дій.

Організаційна діяльність. Від умілого планування навчально-виховної роботи і визначення оптимальних шляхів її реалізації, обґрунтованості

конкретних заходів залежать перебіг педагогічного процесу та його конкретні результати.

Практичне здійснення конкретних педагогічних заходів передбачає наявність у викладача навичок і вмінь їх проведення, ефективних педагогічних методик.

Аналітично - оцінювальна полягає в аналізі як власних дій, так і дій студентів, виявленні їхніх позитивних сторін і недоліків, порівнянні отриманих результатів із запланованими тощо.

Дослідницько-творча має пронизувати всі попередні види діяльності та своєчасно наповнювати їх новим змістом.

Напрями діяльності педагога безпосередньо відображають функції педагогічної діяльності.

Лекція 3. Тема 1.3 Педагогічна майстерність та її елементи 2 год. .

Перелік основних питань:

1. Складові педагогічної майстерності
2. Критерії і рівні педагогічної майстерності

Завдання на СРС: Охарактеризувати елементи педагогічної майстерності. Визначити професійно значущі якості педагога та умови їх розвитку. Розкрити функції педагога.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 2; 3; 5; 8; 12; 15; 16.

Конспект лекції

1. Складові педагогічної майстерності

Педагогічна майстерність - комплекс властивостей особистості, який забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності на основі рефлексії. Майстерність полягає в здатності та вмінні зазирнути в себе, оцінити свої дії, стосунки з людьми, пізнати свій внутрішній світ, зрозуміти себе і разом з цим - в умінні бачити і розуміти те, як до тебе ставляться інші люди, як вони тебе розуміють.

До найбільш важливих властивостей педагога-майстра слід віднести: професійну компетентність, (професійні знання), гуманістичну спрямованість, педагогічні здібності, педагогічну техніку, педагогічний такт, культуру мовлення, педагогічну творчість, особисті якості.

Професійна компетентність – знання педагогіки, психології, логіки, принципів, форм і методів навчання і виховання, змісту навчального предмета та індивідуальних особливостей студента; уміння спілкуватися, дохідливо викладати навчальний матеріал, вести полеміку, керувати дискусією, використовувати наочні посібники і технічні засоби навчання, зацікавлювати і підтримувати увагу, аналізувати та оцінювати знання та вміння студентів, володіти комп'ютером; навички усного мовлення, розподілу власної уваги, орієнтування в часі;

Особисті якості – науковий світогляд, висока моральність, широкий кругозір та ерудиція, духовна культура, оптимізм, емоційна стійкість, витримка, наполегливість, співчуття, терплячість і доброзичливість;

Педагогічна техніка – комплекс умінь та навичок, що дають змогу досягнути оптимальних результатів у навчанні та вихованні студентів (міміка, жести, техніка мовлення, техніка педагогічного спілкування, вміння контролювати власні емоції, настрої тощо);

Педагогічний такт – вміння обирати відповідний тон і стиль спілкування із студентами, колегами;

Педагогічна творчість – заснована на повноті інформації, науковому прогнозі, умінні педагога кожного разу по-новому й ефективно застосовувати в навчально-виховному процесі різні комбінації форм і методів педагогічного впливу. Розмаїття педагогічних ситуацій, виникнення проблем, прагнення підійти до їх вирішення нестандартно на основі своєї уяви обумовлюють педагогічну творчість. Робота «за шаблоном» значно збіднює педагогічний процес і негативно впливає на авторитет педагога;

Гуманістична спрямованість – одна з визначальних характеристик майстерності. Спрямованість – це прагнення особистості до певного роду занять, що базується на стійкому інтересі до нього. Основою її є ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації.

Гуманістична спрямованість – це спрямованість на особистість іншої людини, утвердження духовних цінностей, моральних норм поведінки і відносин тощо;

Культура мовлення – майстерне володіння словом, уміння точно, доступно, емоційно, образно висловлювати свої думки, оскільки всі педагогічні задуми, цілі та завдання реалізуються в педагогічній взаємодії – спілкуванні зі студентами;

Педагогічні здібності – це особливі якості особистості викладача, що зумовлюють успішність педагогічної діяльності.

2. Критерії і рівні педагогічної майстерності

Виділяють такі рівні педагогічної майстерності

Елементарний рівень майстерності характеризується наявністю тільки окремих професійно значущих якостей. На цьому рівні педагог як правило, спирається на досвід викладачів-майстрів. Звичайно на елементарному рівні педагог володіє предметом викладання, але йому не вистачає спрямованості на розвиток студентів, техніки організації діалогу.

Базовий рівень викладач вже володіє основами педагогічної майстерності: гуманістичною спрямованістю, побудовою відносин зі студентами і колегами на позитивній основі. Ним засвоєний предмет викладання і методично правильно будується навчальний процес.

Досконалий рівень - характерні чітка спрямованість дій викладача, їх висока якість, співпраця в спілкуванні, планування і організація діяльності на тривалий час з метою розвитку особистості, самокритичне ставлення до

власного досвіду, самовизначення позитивних та негативних сторін у своїй педагогічній діяльності.

Творчий рівень є найвищим у педагогічній майстерності. Викладач ініціативно і творчо підходить до професійної діяльності, є генератором ідей. Він здатний відходити від традиційних схем, швидко вирішувати проблемні ситуації. Його діяльність відрізняється оригінальністю прийомів взаємодії з опорою на рефлексію. Крім цього такий викладач зданий бачити проблему в цілому, уміє загострити увагу на головному.

Умовою підвищення рівня педагогічної майстерності є цілеспрямоване, безперервне самовдосконалення. При цьому процеси самоосвіти, самовиховання викладачів мають бути певною мірою адміністративно організованими і контрольованими.

Процес самовдосконалення викладача умовно поділяють на чотири етапи:

- самоусвідомлення викладачами важливості педагогічної самоосвіти, самовиховання і прийняття рішення зайнятися професійним самовдосконаленням.

- розробка програми професійного самовдосконалення та планування заходів щодо її реалізації.

- безпосередня практична діяльність з реалізації поставлених завдань самовдосконалення.

- самоконтроль та самокорекція.

М.Фіцула визначає такі рівні педагогічної майстерності:

Професіоналізм є першим ступенем педагогічної майстерності, що передбачає наявність знань про теоретичні основи педагогічної діяльності, її базові засади. Ним володіє випускник вищої школи, в навчальному плані спеціальності якого передбачені відповідні дисципліни.

Другий ступінь педагогічної майстерності пов'язаний з початком викладацької діяльності. В процесі викладацької діяльності інтенсивно і цілеспрямовано відбувається професійне зростання педагога. Ефективність цього процесу залежить від установки на самоосвіту і самовиховання, від наявності відповідної програми, оволодіння педагогічним досвідом досвідчених колег, систематичного підвищення кваліфікації (семінари, курси, науково-методичні конференції тощо).

Поступово рівень педагогічної діяльності викладача зростає, він оволодіває новими педагогічними технологіями, підвищується його психолого-педагогічна культура, розвиваються педагогічні здібності, якості і властивості, збагачується методичний арсенал. Другий ступінь, власне педагогічна майстерність, визначається постійним прагненням до творчості, до пошуку, нових педагогічних засобів, створенням власних прийомів і методик.

Найвищим рівнем педагогічної майстерності є педагогічне новаторство. Викладач-новатор вносить принципово нові ідеї у навчально-виховний процес, розробляє нові методичні системи, створює власні персонал-технології.

Лекція 4. Тема 1.4. Професійна компетентність педагога 2 год.

Перелік основних питань:

1. Професійна компетентність, як елемент педагогічної майстерності.
Структура професійної компетентності
2. Класифікація педагогічних вмінь та їх характеристика.

Завдання на СРС: Визначити характеристики професійної компетентності.

Проаналізувати підходи до визначення професійної компетентності педагога.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 2; 3; 5; 8; 12; 15; 16.

Конспект лекції

1. Професійна компетентність, як елемент педагогічної майстерності.
Структура професійної компетентності

Поняття "компетентність" (лат. competens - відповідний, здібний) означає коло повноважень будь-якої особи чи органу; володіння знаннями, досвідом у певній галузі. Під професійною компетентністю педагога розуміють особистісні можливості педагога, які дозволяють йому самостійно й ефективно реалізовувати цілі педагогічного процесу. Для цього потрібно знати педагогічну теорію, уміти застосовувати її в практичній діяльності. Педагогічна компетентність - це єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності.

Професійна компетентність є підвалиною педагогічної майстерності. Її зміст складають глибокі професійні знання, вміння та навички на всіх рівнях (методичному, теоретичному, технічному), знання психології та педагогіки, досконала методика здійснення навчально-виховних заходів.

Психолого-педагогічні і спеціальні) знання є необхідною, але недостатньою умовою професійної компетентності. Практичне розв'язання педагогічних завдань забезпечують уміння і навички, передумовою яких є теоретико-практичні і методичні знання.

Професійна компетентність учителя обумовлює його педагогічну майстерність. На думку А.С.Макаренка, педагогічна майстерність - це знання особливостей педагогічного процесу, уміння його побудувати і привести у рух. Структура професійної компетентності викладача розкривається через його педагогічні вміння. Педагогічні уміння - це сукупність послідовно розгорнутих дій, що ґрунтуються на теоретичних знаннях.

В якості основних елементів педагогічної компетентності Кузьміна Н.В. виділяє такі її види:

- спеціальну компетентність
- методичну компетентність
- психолого-педагогічну компетентність
- диференціально-психологічну компетентність
- аутопсихологічну компетентність

2. Класифікація педагогічних вмінь та їх характеристика.

Педагогічні вміння - це сукупність дій, що розгортаються послідовно, частина з яких може бути автоматизована (навички), і засновані на теоретичних знаннях та спрямовані на вирішення завдань розвитку гармонійної особистості.

Зважаючи на те, що розв'язання будь-якого педагогічного завдання зводиться до тріади "мислити - діяти - мислити", що збігається з компонентами (функціями) педагогічної діяльності та відповідними їм вміннями, В.О.Сластьонін розподілив педагогічні вміння на чотири групи.

1. Уміння "переводити" зміст процесу виховання в конкретні педагогічні завдання.
2. Уміння побудувати і привести в дію логічно завершену педагогічну систему.
3. Уміння виділяти і встановлювати взаємозв'язки між компонентами і факторами виховання, приводити їх в дію.
4. Уміння облікувати й оцінювати результати педагогічної діяльності.

Зміст теоретичної готовності вчителя виявляється в узагальненому умінні педагогічно мислити, що передбачає наявність у педагога аналітичних, прогностичних, проєктивних, а також рефлексивних умінь.

1. Аналітичні вміння складаються з таких умінь:

- аналізувати педагогічні явища;
- знаходити в педагогічній теорії положення, висновки, закономірності, що відповідають логіці даного явища;
- правильно діагностувати педагогічне явище;
- формулювати стрижневе педагогічне завдання (проблему);
- знаходити способи оптимального вирішення його.

2. Прогностичні вміння пов'язані з управлінням педагогічним процесом. Складаються з таких умінь:

- постановка педагогічних цілей і завдань;
- відбір способів досягнення цілей, завдань;
- передбачення результату;
- передбачення можливих відхилень і небажаних явищ;

3. Проєктивні вміння забезпечують конкретизацію цілей навчання та виховання і поетапну їх реалізацію. Включають:

- переведення цілі і змісту освіти та виховання у конкретні педагогічні завдання;
- обґрунтування способів їх поетапної реалізації;
- планування змісту і видів діяльності учасників педагогічного процесу;
- визначення аранжованого комплексу цілей і завдань для кожного етапу педагогічного процесу;
- планування системи прийомів стимулювання активності;

4. *Рефлексивні* уміння реалізуються під час контрольної-оцінної діяльності, спрямованої на себе, на осмислення і аналіз власних дій. Для педагога важливо встановити рівень результативності (позитивної чи негативної) власної діяльності. У процесі такого аналізу визначається:

- правильність постановки цілей, їх трансформації у конкретні завдання;
- адекватність комплексу визначених завдань наявним умовам;
- відповідність змісту діяльності вихованців поставленим завданням;
- ефективність застосовуваних методів, прийомів і засобів педагогічної діяльності;
- причини успіхів і невдач, помилок і труднощів у процесі реалізації поставлених завдань навчання і виховання.

Зміст практичної готовності вчителя виражається у зовнішніх (предметних) уміннях, тобто в діях, які можна спостерігати. До них належать організаторські і комунікативні уміння.

Організаторські уміння педагога бувають мобілізаційними, інформаційними, розвивальними і орієнтаційними.

Комунікативні уміння вчителя - це взаємопов'язані групи перцептивних умінь, власне умінь спілкування (вербального) та умінь і навичок педагогічної техніки.

Лекція 5, 6. Тема 1.6 Педагогічна техніка та її характеристики 4 год.

Перелік основних питань:

1. Поняття педагогічної техніки та його зміст
2. Внутрішня техніка викладача, способи саморегуляції
3. Зовнішня техніка викладача та її характеристики

Завдання на СРС: Складові педагогічної техніки. Методи формування педагогічної техніки. Розкрити рольовий репертуар педагога.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1, 3, 4, 5.

Додаткова: 2; 4; 6; 7; 8; 10; 12; 13

Конспект лекції

1. Поняття педагогічної техніки та його зміст

Поняття «техніка» походить від гр. *technikos* – вправний, і означає сукупність прийомів та пристосувань.

Поняття «**педагогічна техніка**» включає в себе дві групи компонентів:

- перша група пов'язана з умінням педагога управляти своєю поведінкою, це – оптимальне управління емоціями, настроєм, прояв соціально-перцептивних здібностей; володіння технікою мови; виразна демонстрація вихованцям певних почуттів, суб'єктивного ставлення до тих чи інших дій вихованців; вміння пізнавати їхній внутрішній душевний стан: «Блискучий розум, кмітливість без тренуваних педагогічних умінь, інтуїтивного педагогічного бачення і передбачення, заповзятливості творчо вирішувати

навчально-виховні завдання нічого не варті. Обмежений і глибоко нещасливий той педагог, хто розумом пригнічує свої почуття чи не вміє ними оперувати. Педагогічну дію слід не лише розуміти, а й переживати, опочуттєвлювати»;

• друга група компонентів педагогічної техніки пов'язана з умінням педагога впливати на особистість вихованця і колектив та розкриває процесуальний бік процесу навчання й виховання: дидактичні, організаційні, конструктивні, комунікативні вміння; технологічні прийоми висування вимог, керування педагогічним спілкуванням тощо: «Педагог повинен володіти арсеналом засобів донесення свого досвіду, своїх бачень. Ці засоби завжди індивідуальні, неповторні. Окрім слів, голосу, інтонації, в розпорядженні педагога є ще жест, рух, ритміка... Але найперше і найвагомніше – очі».

Сьогодні поняття «педагогічна техніка» трактується як сукупність умінь та прийомів, що використовуються викладачем для найбільш повного досягнення цілей своєї діяльності та допомагають викладачеві глибше, яскравіше, талановитіше виразити себе, домогтися оптимальних результатів у навчально-виховній роботі. Це комплекс умінь викладача, що сприяють його оптимальній і творчій поведінці та ефективній взаємодії зі студентами в будь-яких педагогічних ситуаціях.

До основних компонентів педагогічної техніки належать такі уміння:

- спілкуватися вербально (культура і техніка мовлення);
- спілкуватися невербально (міміка, пантоміміка, зовнішній вигляд);
- керувати своїм психофізичним станом (дихання, напруження м'язів, емоції, увага, уява, спостережливість).

Педагогічна техніка дає можливість використовувати психофізичний апарат викладача для досягнення бажаних педагогічних результатів. В тлумачному словнику техніка – це сукупність прийомів, які використовуються для одержання найбільших результатів за найменших витрат людської праці.

2. Внутрішня техніка викладача, способи саморегуляції.

Внутрішня техніка — створення внутрішнього переживання особистості, психологічне налаштування вчителя на майбутню діяльність через вплив на розум, волю й почуття.

Важливим напрямком психотехніки є навички саморегуляції педагога, а саме: самонавіювання самопідбадьорювання самопереконання самосхвалення самозаохочення самопокарання самоконтроль. *Самонавіювання (аутосугестія)* - це психічний вплив людини на саму себе, вироблення нових установок, психічних станів шляхом постійного повторення словесних формул чи викликання яскравих уявлень. З допомогою цього методу можна максимально мобілізувати свої сили і волю, набути навичок самовладання, тобто здатності здійснювати діяльність у ситуаціях, що дезорганізують людину і впливають на її емоційну сферу.

Різновидом самонавіювання є *аутогенне тренування (аутотренінг)* - цілеспрямоване самонавіювання за допомогою словесних формул. Завдяки йому відбувається м'язова релаксація, концентрація уваги, формується уміння регулювати розумову активність із метою підвищення ефективності значущої для людини діяльності.

Сутність *самопідбадьорювання* полягає у зміцненні віри в себе. У процесі самопідбадьорювання використовують такі прийоми: самозаспокоєння; навіювання впевненості у досягненні мети; навіювання впевненості в собі; рівняння на улюбленого героя, авторитетних людей (а їм як було?). Воно може мати форму *самокритики*. Тоді застосовують інші прийоми: зауваження на свою адресу (чому розкис?, не будь розмазною); самокритика у присутності друзів й інших людей тощо.

Самопереконавання – процес доведення собі необхідності формування певних рис чи якостей особистості, обов'язкових для досягнення власного вдосконалення або мети діяльності. Сутність *самонаказу* полягає у велінні самому собі. Це дієвий спосіб формування самовладання й уміння управляти собою навіть у найскладніших ситуаціях. Ефективність самонаказу зростає, якщо він поєднується із самопереконаванням, тобто коли людина постійно знаходить нові докази й аргументи на користь виконання самонаказу.

Самосхвалення – це своєрідне «погладжування» самого себе, висловлювання задоволення собою від досягнутого успіху, зробленого.

Самозаохочення є нагородженням самого себе за досягнутий успіх. У деяких випадках для того, щоб закріпити позитивний емоційний стан від подолання певних труднощів, можна зробити для себе щось приємне (наприклад, піти на прогулянку чи відвідати дискотеку). Таке самозаохочення завжди посилює задоволення від досягнення певного успіху. До самозаохочення вдаються, коли потрібно подолати негативні риси характеру.

Самопокарання доречне і навіть необхідне, коли людина знає, що невдача у певній справі є наслідком її лінощів, байдужості, недбалості тощо.

Самоконтроль – це свідоме самостійне регулювання особистістю своєї поведінки, її мотивів і спонукань на основі виявлення відхилень від загальноприйнятих вимог у думках, вчинках, діях. Механізм самоконтролю охоплює самоаналіз, самооцінювання, самокритику, самообмеження.

3. Зовнішня техніка викладача та її характеристики

Важлива передумова творчого процесу — гармонійна єдність внутрішнього змісту діяльності і зовнішнього його вияву. Педагогові важливо вміти адекватно й емоційно виразно відображувати свій внутрішній стан, думки і почуття.

Елементами зовнішньої техніки викладача є вербальні (мовні) й невербальні засоби.

До вербальних мовних засобів відносяться стилістичні (риторичні), фігури, звертання, риторичні запитання, заохочувальні висловлювання, діалогізація мовлення, різноманітне використання інтонаційно-просодичних засобів, створення ефективною вербальною комунікації.

Риторичне запитання не потребує відповіді у двох випадках. Перший — найпоширеніший, тому що відповідь і так усім слухачам відома, треба тільки актуалізувати її для сприймання слухачем. Другий випадок: риторичним запитанням є таке, на яке ніхто не знає відповіді або її й зовсім не існує, на зразок: Хто винен? Що робити? Куди йдемо? Однак автор, не чекаючи відповіді, вважає за потрібне поставити запитання, щоб підкреслити

незвичайність ситуації, трагізм або комізм її, звернути на неї увагу співрозмовників.

Слід зауважити, що фігура риторичного запитання не є такою простою, як здається на перший погляд. Хоча відповідь усім відома, але автор може ставити провокаційні запитання, тому що в нього є на це запитання зовсім інша відповідь (всі думають так, а насправді все інакше). В такий спосіб створюється стилістичний ефект оманливого очікування.

Риторичне звертання — виявляє не тільки власне звертання, а й реакцію, ставлення мовця до ситуації спілкування, предмета, ідей мовця тощо, тобто ця фігура також тримається на "принципі щирості". Саме в риторичних звертаннях предметом звернення буває, як правило, не конкретна особа, а якісь речі, уявлення, поняття, глобальні субстанції тощо.

Риторичний оклик — виражає захоплення, яке мали б зрозуміти всі, приєднатися до мовця, і живе ця фігура також на "принципі щирості". Проте в цій риторичній фігурі може бути провокативний елемент, коли мовець окликом висловлює для когось, захоплення чимось, але сам його не поділяє, може навіть обурюватися.

Порівняння — зображення предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших предметів. В основі порівняння лежать логічні операції виділення найсуттєвішої ознаки описуваного предмета і пошук іншого предмета, для якого ця ознака є виразнішою, а потім зіставлення з ним і опис цієї ознаки. У порівнянні розрізняють суб'єкт порівняння (те, що порівнюють), об'єкт порівняння (те, з чим порівнюють) і ознаку, за якою один предмет (суб'єкт) порівнюється з іншим (об'єктом). Ознака може визначатися за кольором, формою, розміром, запахом, відчуттям, якістю, властивістю тощо.

Варто звернути увагу на використання просодичних засобів. Це - висота тону, сила звучання, темп, наголос, паузи - тобто ті компоненти, що використовуються для творення ритмічної, інтонаційної або мелодійної, ладово-гармонійної організації мовлення.

Так, ритмічні коливання творять музичні тони, неритмічні - шум. Зміна висоти тону під час мовлення лежить в основі створення інтонаційного зображення фрази. Наприклад, різні типи фраз у різних мовах мають свої особливості зміни тону в процесі мовлення. Сила звучання регулюється здебільшого ситуацією мовлення і залежить від характеру й стану мовця. "Тон голосу, очі і вираз обличчя мовця є не менш красномовним, ніж самі слова" (Ж. Лабрюєр).

До невербальних засобів відносяться:

1. **Мова тіла**, складовими якої є статична і динамічна експресія.

Статична експресія включає:

- Фізіономіку
- Артефакти
- Систему запахів

Динамічна експресія включає:

- Такесіку – система дотиків

- Просодіку – характеристики голосу, тембр, висота тощо
- Екстралінгвістику – використання пауз, покашлювання, сміх
- Проксеміку - виражальні рухи тіла людини також називають пантомімікою. Елементами кінесики є жести, міміка, візуальний контакт.

Постава. Виділяють закритий і відкритий види постав:

- Закрита постава (людина намагається закрити передню частину тіла і зайняти якомога менше місця в просторі) – означає недовіру, незгоду, протидія, критика.

- Відкрита постава (стоячи, руки розкриті долонями вгору; сидячи – руки розкинуті, ноги витягнуті) – довіра, згода, доброзичливість, психологічний комфорт.

Жести (від фр. geste – діяння) – це рухи тіла, що супроводжують мову, підсилюючи її виразність. Жести інформують оточуючих про наші переживання. Так при посиленні переживань збільшується кількість жестів, виникає загальна метушливість.

Виділяють три групи жестів – *механічні, описові та психологічні*.

Міміка – це мистецтво виявляти свої думки, почуття, психічний та інші стани за допомогою виражальних рухів м'язів обличчя. Міміка (від гр. mīmikos – наслідувальний) – виразні рухи м'язів обличчя, що є однією з форм прояву тих чи тих почуттів, настроїв людини.

Пантоміміка – це виражальні рухи всього тіла людини або окремих його частин, пластика тіла. Пантоміміка допомагає педагогу виокремити основне, намалювати образ.

2. Міжособистістісний простір (Проксеміка від лат. “близькість”)

Просторова структура спілкування. Американський антрополог Е. Холл норми наближення людини до людини класифікує наступним чином:

1. Інтимна відстань – спілкування самих близьких людей (від 0 до 45 см);
2. Персонально-партнерські відносини людей рівного соціального статусу (від 45 до 120 см);
3. Соціально-формальне спілкування. Наприклад, начальник і підлеглий (від 120 до 400 см);
4. Публічне спілкування – при виступі перед аудиторією (від 400 до 750 см);

Взаєморозташування співрозмовників має певне значення. Позиція лицем до лица, навпроти один одного – вказує на напружені і загострені відносини. Позиція, коли співрозмовники сидять пліч-о-пліч вказує на співпрацю і дружнє ставлення.

3. Часові характеристики спілкування.

Використання на заняттях прийомів невербального спілкування сприяє не тільки більш глибокому розумінню навчального матеріалу, активізації уваги студентів, а й сприяє розвитку комунікативних можливостей, внаслідок чого він стає більш здатним до міжособистісних контактів і відкриває для себе більш широкі можливості для особистісного розвитку. Так, впродовж перших

дванадцяти секунд спілкування при знайомстві на частку невербальних сигналів припадає приблизно 92% всього обсягу прийнятої інформації

Процес комунікації ускладнюють такі помилки викладача

- несформованість професійно-педагогічної уваги (недостатня стійкість, неоптимальний її розподіл, педагогічно невиправдана форма вираження);
- невиразні контакт очей, пантомімічна і жестикуляційна експресія, відхилення корпусу тіла від співрозмовника, негативні рухи головою;
- інтенсивна жестикуляція, повільний або надто швидкий темп мовлення, нерозвиненість емпатії (нездатність поставити себе на місце студентів);
- монотонність мовлення, нечітка дикція, невміння використовувати інтонації голосу, паузи, неправильність наголосів, часте мовчання;
- скутість рухів, відсутність значущих жестів, невиразність погляду;
- захопленість предметним змістом матеріалу.

Культура застосування невербальних засобів педагогічного спілкування відображає рівень педагогічної майстерності вчителя і створює його імідж.

Лекція 7. Тема 1.7 Педагогічні здібності та педагогічний такт 2 год.

Перелік основних питань:

1. Педагогічні здібності, їх види та характеристика
2. Педагогічний такт його складові
3. Вимоги педагогічної такту

Завдання на СРС: Розкрити основні умови формування та розвитку педагогічного такту. Розкрити структуру педагогічного такту як показника педагогічної культури викладача. Визначте основні професійні якості викладача.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 12; 13.

Конспект лекції

1. Педагогічні здібності, їх види та характеристика

Педагогічні здібності забезпечують успішність педагогічної діяльності, додають своєрідності спілкуванню педагога зі студентами, визначають швидкість і ступінь оволодіння ним різними вміннями, допомагають реалізувати себе. Майстерність викладача значною мірою визначається його здібностями.

Н. В. Кузьміною та Ф. Н. Гоноболіним була запропонована структура педагогічних здібностей:

Перцептивні здібності педагога виявляються в спостережливості, що дозволяє проникати у внутрішній світ людини, розуміти її переживання, об'єктивно оцінювати емоційний стан, виявляти особливості психіки, бачити тенденції зміни особистості, позитивні якості, уміти виявляти інтереси і схильності.

Конструктивні здібності є умовою успішного проектування і формування особистості і колективу.

Дидактичні здібності виявляються в умінні підбирати і доступно висловлювати навчальний матеріал, відповідним чином адаптуючи його до особливостей студентів, стимулювати їх активність, мобілізувати увагу.

Експресивні здібності виявляються в найефективнішому виразі своїх думок, знань, поглядів, відчуттів за допомогою мовлення, міміки, пантоміміки.

Комунікативні здібності виявляються у встановленні педагогічно доцільних відносин зі студентами, їх батьками, колегами, керівниками.

Організаторські здібності виявляються в умінні організувати життєдіяльність студентів (навчання, працю, відпочинок), згуртувати їх, розділити обов'язки.

Академічні (дослідницькі) здібності – це схильність до наукового пошуку, аналізу досягнень науки, узагальнення свого досвіду. *Сугестивні здібності* полягають в емоційно-вольовому впливі на студентів, здатності за допомогою твердого слова домагатися потрібних результатів у навчанні та вихованні.

2. Педагогічний такт його складові

Педагогічний такт — це педагогічно грамотне спілкування в складних педагогічних ситуаціях, уміння знайти педагогічно доцільний і ефективний спосіб впливу, відчуття міри, швидкість реакції, здатність швидко оцінювати ситуацію і знаходити оптимальне рішення.

Педагогічний такт також виявляється в умінні керувати своїми почуттями, не втрачати самовладання, емоційну врівноваженість у поєднанні з високою принциповістю та вимогливістю, з чуйним людським ставленням до студента. Він вимагає критичності і самокритичності в оцінці своєї праці, нетерпимості до шаблону, формалізму, застою думки і справи, до бюрократизму і пихи, поваги. Педагогічний такт реалізується через мову і стиль поведінки.

Сутність педагогічного такту полягає в педагогічно доцільному ставленні та впливі педагога на студентів у вмінні налагоджувати продуктивний стиль спілкування. К. Д. Ушинський, який володів справжнім педагогічним тактом, писав, що жоден педагог "ніколи не може стати хорошим вихователем практиком без такту. ...Ніяка психологія не спроможна заступити людині психологічного такту, який незамінний у практиці в силу того, що діє швидко і вмить... і який передбачає приязнь без удаваності, справедливість без причепливості, доброту без слабкості, порядок без педантизму і, головне, постійну розумову діяльність".

Складові педагогічного такту: психолого-педагогічна грамотність; педагогічна винахідливість; ініціативність і осмислення дій; довіра і повага; спостережливість і уважність; уміння передбачати;

витримка і самовладання; педагогічна кмітливість; емоційна культура; вимогливість і доброзичливість; чуйність і милосердя; уміння все бачити, але не все «помічати».

Педагогічний такт припускає:

- повагу до студентів і вимогливість до них;
- розвиток самостійності студентів у всіх видах діяльності і тверде педагогічне керівництво їх роботою;
- увага до психічного стану студента, розумність і послідовність вимог до нього;
- довіра до студентів і систематична перевірка їх навчальної роботи;
- педагогічно виправдане поєднання ділового та емоційного характеру відносин зі студентами тощо.

3. Вимоги педагогічного такту

Найбільш важливою вимогою є *уміння викладача оцінити ситуацію*, яка може призвести до якихось порушень і, відповідно, потребує тактичного втручання. До таких ситуацій слід віднести:

- коли педагог вимушений «поставити» студента у незручне становище і необхідно лише пом'якшити ситуацію;
- коли педагог мимовільно, сам того не бажаючи, «зачепив» самолюбство студента, без будь-якої вини з його боку, і повинен терміново виправити або хоча б пом'якшити ситуацію, яка склалася;
- коли студент за певних обставин «потрапив у негарне становище» або ж почуває себе розгубленим через свої індивідуальні особливості, не може у зв'язку з цим виконати поставлене перед ним завдання і тому потребує допомоги зовні.

Побачити, розпізнати ситуацію такого типу – перша вимога педагогічного такту.

Наступна вимога педагогічного такту – *викладач повинен бути інформованим про причини моральних протиріч*; у випадку, якщо цієї інформації немає, враховувати, коли приймається рішення, її неточність або неповність.

Педагогічний такт вимагає *уміння враховувати суб'єктивні особливості студента і об'єктивні умови*, в яких проявляються протиріччя: від кого залежить виправлення ситуації, чи спроможний зробити це студент і як викладач може йому допомогти.

Тактовність вимагає від викладача уміння враховувати обставини, за яких скоєний цей вчинок. Важлива вимога тактовності – уміння передбачити, як вплинуть педагогічні санкції на весь колектив. Чуйність і тактовність особливо необхідні по відношенню до слабких, хворих і роздратованих студентів, які перенесли душевну травму, а також до тих, хто помилився в оцінці своїх вчинків і слів.

Педагогічна тактовність – це не окремі вчинки викладача, а стиль його поведінки, при якому студенти завжди впевнені в його доброзичливості, чуйності та доброті. Тактовність викладача – велика сила, вона викликає

почуття вдячності до нього як до людини, яка не тільки знає і розуміє більше, ніж студенти, але й вірить у них і ставиться до них краще, ніж вони того інколи заслуговують.

Лекція 8. Тема 2.1. Педагогічне спілкування, його сутність і особливості 2 год.

Перелік основних питань:

1. Сутність педагогічного спілкування
2. Структура педагогічного спілкування
3. Стилi педагогічного спілкування

Завдання на СРС: Охарактеризувати поняття «педагогічна взаємодія». Проаналізувати рівні педагогічного спілкування. Охарактеризувати техніку спілкування, комунікативні вміння педагога, правила педагогічного спілкування.

Література

Основна: 1, 2, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 11.

Конспект лекції

1. Сутність педагогічного спілкування

Педагогічне спілкування - система способів і прийомів соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, здійснення виховного впливу та налагодження взаємин.

Функції педагогічного спілкування:

- обмін інформацією між педагогом та студентами;
- міжособистісне пізнання;
- організація та регулювання взаємин і спільної діяльності;
- здійснення виховного впливу;
- педагогічно доцільна самопрезентація педагога.

Педагог у своїй діяльності намагається бути і джерелом інформації, і людиною, яка пізнає іншу людину або групу людей, і організатором колективних діяльності та взаємин. Педагогічне спілкування допомагає вчителю організувати взаємодію на уроці і поза ним як цілісний процес. Не обмежуючись лише інформаційною функцією, воно створює умови для обміну ставленнями, переживаннями, допомагає самоутвердженню школяра в колективі, забезпечує співтворчість у класі.

Основними ознаками педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному рівні є: особистісна орієнтація співрозмовників; рівність психологічних позицій співрозмовників; проникнення у світ почуттів і переживань, готовність прийняти точку зору співрозмовника; нестандартні прийоми спілкування.

Залежно від типу взаємодії (суб'єкт-суб'єктна, суб'єкт-об'єктна) спілкування може бути функціонально-рольовим або особистісно орієнтованим. *Функціонально-рольове спілкування* - суто ділове спілкування, стандартизоване,

обмежене вимогами рольових позицій. Мета його полягає у забезпеченні виконання певних дій. За такого спілкування особисті мотиви, ставлення педагога й учня не беруться до уваги.

Особистісно орієнтоване спілкування - це складна психологічна взаємодія, яка передбачає виконання певних нормативних функцій з виявом особистого ставлення.

2. Структура педагогічного спілкування

У структурі процесу професійно-педагогічного спілкування виокремлюють такі етапи:

1. Прогностичний етап - моделювання педагогом майбутнього спілкування. На цьому етапі планують і прогнозують зміст, структуру, засоби спілкування. Змістом спілкування є формування мети взаємодії (для чого?), аналіз стану співрозмовника (чому він такий?) та ситуації (що сталося?). Передбачають також можливі способи комунікації, прогнозують сприймання співрозмовником змісту взаємодії.

2. "Комунікативна атака". Педагогові важливо володіти технікою швидкого входження у взаємодію, прийомами динамічного впливу. До найефективніших механізмів впливу належать: зараження; навіювання; переконання; наслідування.

3. Керування спілкуванням. На цьому етапі відбувається обмін інформацією, оцінками інформації; взаємооцінка співрозмовників.

Залежно від способу впливу методи завоювання уваги аудиторії поділяють на пасивні та агресивні. *Пасивні методи* полягають у тому, що вчитель фокусує увагу слухачів на своїй особистості, послідовно організовуючи її. *Агресивні методи* використовують сильні, упевнені в собі й експресивні педагоги, миттєво привертаючи увагу аудиторії, неначе гіпнотизуючи її. Такий стан аудиторії вони утримують стільки, скільки потрібно для розв'язання педагогічного завдання.

4. Етап самокоригування - аналіз спілкування. На цьому етапі зіставляють мету, засоби з результатами взаємодії, моделювання подальшого спілкування.

3. Стилі педагогічного спілкування

Стиль педагогічного спілкування - усталена система способів і прийомів, які використовує педагог під час взаємодії.

Стиль педагогічного спілкування залежить від особистісних якостей педагога і комунікативної ситуації. До особистісних якостей, які визначають стиль спілкування, належать ставлення вчителя до дітей (активно-позитивне, пасивно-позитивне, ситуативно-негативне, стійке негативне) та володіння організаторською технікою.

За *активно-позитивного ставлення* педагог виявляє ділову реакцію на діяльність учнів, допомагає їм, реалізує інші потреби в неформальному спілкуванні. Вимогливість, поєднана із зацікавленістю в учнях, викликає взаємодовіру, розкутість, комунікабельність. Пасивно-позитивне ставлення фокусує увагу вчителя на вимогливості та суто ділових стосунках. Таке спілкування характеризується сухим, офіційним тоном, неемоційністю, що збіднює спілкування і гальмує творчий розвиток вихованців. *Ситуативно-негативне ставлення*, що залежить від зміни настрою вчителя, породжує в дітей

недовіру, замкненість, нерідко лицемірство, брутальність тощо. Викликаючи негативне ставлення до себе, учитель працює і проти предмета, який викладає, і проти школи, і проти суспільства загалом. Стійке негативне ставлення характеризується виявом грубості, використанням образливих, принизливих висловів, постійним недотриманням правил професійної етики, педагогічного такту.

Ставлення до дитини детермінує організаторську діяльність учителя, визначає загальний стиль його спілкування, який може бути *авторитарним, ліберальним і демократичним*.

За *авторитарного стилю спілкування* вчитель сам вирішує всі питання життєдіяльності класу, визначає кожен конкретну мету, виходячи з власних установок; суворо контролює виконання будь-якого завдання і суб'єктивно оцінює досягнуті результати.

Ліберальний (поблажливий, анархічний) стиль спілкування характеризується прагненням педагога не брати на себе відповідальності. Ліберальний стиль є засобом реалізації тактики невторчання, яка ґрунтується на байдужості і незацікавленості проблемами.

Демократичний стиль спілкування передбачає зорієнтованість учителя на розвиток активності студентів, залучення кожного до розв'язання спільних завдань. В основі керівництва - опора на ініціативу класу. Демократичний стиль є найсприятливішим способом організації взаємодії педагога і студентів.

Стиль спілкування визначає проактивний, реактивний і надактивний типи вчителів. *Проактивний тип* - ініціативний в організації спілкування, індивідуалізує свої контакти з вихованцями. Його настанови змінюються відповідно до досвіду. Він знає, чого хоче, і розуміє, що в його поведінці сприяє досягненню мети. *Реактивний тип* - гнучкий у своїх настановах, але внутрішньо слабкий. Не він особисто, а вихованці визначають характер його спілкування з класом. У нього нечіткі, розмиті цілі та пристосувальна поведінка. *Надактивний тип* - схильний до гіпертрофованого оцінювання своїх учнів і вибудовування нереальних моделей спілкування; вважає, якщо учень активніший від інших, то він бунтар і хуліган, а коли пасивніший - ледар і нероба. Такі оцінки змушують учителя відповідно діяти: він час від часу вдається в крайнощі, підпорядковуючи своїм стереотипам поведінку учнів.

Залежно від продуктивності виховного впливу розрізняють такі стилі педагогічного спілкування (Віктор Кан-Калик):

1. Спілкування на основі захоплення спільною творчою діяльністю.
2. Спілкування на основі товариської прихильності.
3. Спілкування-дистанція.
4. Спілкування-залякування.
5. Спілкування-загравання.

У педагогічному спілкуванні надзвичайно важливою є установка педагога.

Установка - стійка схильність людини, яка спонукає її орієнтувати свою діяльність у певному напрямі й діяти послідовно щодо всіх об'єктів і ситуацій, віддзеркалює стан особистості на основі взаємодії між потребами та їх

задоволенням, забезпечує легкість, автоматичність та цілеспрямованість поведінки.

Стиль спілкування має відповідати сутності особистості. Тому не можна копіювати стилі спілкування найближчого соціального оточення, запозичувати запропоновані стереотипи педагогічних дій. Кожній людині слід мати достатньо знань про власне Я і зіставляти свої індивідуальні якості та можливості зі змістом і формами власної комунікативної поведінки.

Лекція 9. Тема 2.2. Культура і техніка педагогічного спілкування 2 год.

Перелік основних питань:

1. Поняття культури педагогічного спілкування
2. Особливості мовлення викладача
3. Техніка мовлення викладача.

Завдання на СРС: Охарактеризувати показники культури мовлення викладача. Проаналізувати техніку мовлення педагога, можливі недоліки та способи їх подолання.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1, 2, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 12; 13.

Конспект лекції

1. Поняття культури педагогічного спілкування

Культура педагогічного спілкування - професійне спілкування педагога з учнями з метою оптимізації навчально-виховного процесу, яке передбачає врахування емоційного стану, інтелекту, віку вихованців та психологічного мікроклімату в колективі.

Термін „культура мовлення” має широке і вузьке смислове вживання.

У першому випадку означає вміння використовувати всі способи впливу на слухачів, які пов'язані з мовою і збігаються з поняттям „мовленнева майстерність”. У другому – це правильність, грамотність мовлення, тобто знання лектором загальноприйнятих норм (правил) літературної мови.

Насамперед слід перелічити деякі загальні ознаки мовленневої культури педагога. До них відносяться: Ясність, точність, образність, чіткість, правильність.

Педагогічне спілкування виконує певні педагогічні функції і спрямоване (якщо воно повноцінне і оптимальне) на створення сприятливого, здорового психологічного клімату, на оптимізацію навчальної діяльності та стосунків між педагогом і студентом, у студентському колективі.

Професійно-педагогічне спілкування – система прийомів органічної соціально- психологічної взаємодії педагога і студентів, змістом якої є обмін інформацією, пізнання один одного, організація діяльності й стимулювання діяльності студентів, організація і корекція стосунків у колективі студентів, обмін ролями, співпереживання і створення умов для самоствердження особистості кожного студента.

Педагогічне спілкування за своєю сутністю – творчий процес.

Педагогічне спілкування має бути проникнутим життєрадісністю, гуманністю, людяністю й оптимізмом.

Воно виконує такі функції:

- взаємопізнання педагогічних працівників і студентів; обмін думками, почуттями та інформацією;
- організація та здійснення різноманітних і багатогранних навчально-виховних заходів;
- самовираження, самовизначення і самоутвердження учасників цього процесу.

Олексій Бодальов (1923-2003) вважав, що успішне педагогічне спілкування передбачає наявність в особистості таких якостей:

- спрямованість на людину, вміння враховувати індивідуальну своєрідність кожного і на цій основі здійснювати вибір відповідних способів взаємодії;
- самодостатній обсяг та висока стійкість уваги, вміння її розподіляти;
- спостережливість щодо інших людей (здатність фіксувати найменші зміни в зовнішній поведінці, виявляти зміни в настрої тощо);
- запам'ятовування імен, облич, особливостей емоційних реакцій;
- мислення, здатність аналізувати вчинки людини, усвідомлювати мотиви їх здійснення, визначати її поведінку в різних ситуаціях і умовах;
- інтуїція, що допомагає зрозуміти особливості іншої людини шляхом їх безпосереднього спостереження;
- уява, вміння поставити себе на місце співбесідника, здатність проникнути в його внутрішній світ, подивитися на оточення його очима;
- вихованість емоційної сфери, вміння співчувати іншим, відчувати чужі біль, радощі, позитивні та негативні переживання;
- вміння вибирати щодо іншої людини адекватні способи поведінки, творчий підхід до вибору засобів впливу на іншого.

Одним із основних засобів виховання культури спілкування є рідна мова. Через неї здійснюється духовне становлення особистості, а також складний процес самоусвідомлення і самоствердження. Мова забезпечує і духовно-моральне зростання, і занепад людини, ідентифікує її духовне Я.

2. Особливості мовлення викладача

Вербальна комунікація є універсальним знаряддям міжособистісної взаємодії.

Вербальна (лат. *verbalis*, від *verbum* — слово) комунікація (лат. *communicatio* — зв'язок, повідомлення) — процес взаємообміну інформацією за допомогою мови (усної, писемної, внутрішньої), який відбувається за своїми внутрішніми законами, вимагає активної розумової діяльності та ґрунтується на певній системі ustalених норм.

Вербальні засоби комунікації утворюють знакову систему, найменшою предметно-значущою одиницею якої є слово (вислів), поєднане з іншими словами за правилами цієї самої знакової системи.

У своїй комунікативній практиці людина здійснює внутрішнє і зовнішнє мовлення, які становлять певну єдність, що не виключає специфічності кожної з форм мовленнєвої діяльності.

Зовнішнє мовлення поділяють на усне (звукове) і писемне, які різняться за формою, способом використання мови як системи, механізмами породження і сприймання. Відмінність між ними переважно функціональна.

Усне мовлення — засіб безпосередньої комунікації в присутності обох мовців чи обох сторін, яка відбувається завдяки сприйманій органами слуху, артикуляції мовних звуків і розрахована на передавання інформації іншим людям з метою впливу на їхню поведінку й діяльність.

Усне мовлення може відбуватися і за перебування співрозмовників на значній відстані один від одного (за допомогою технічних засобів). У зв'язку з цим за ситуативними ознаками його поділяють на прямо-контактне (виступи, доповіді, лекції, розповіді та ін.) і опосередковано-контактне (монологічне мовлення по радіо, телебаченню, комунікація у комп'ютерних мережах).

Писемне мовлення засіб комунікації між людьми, які перебувають чи перебували в різних обставинах, у різних місцях, живуть або жили в різні історичні періоди, через умовне відображення цих звуків на письмі.

Різновидами мовлення педагога є:

а) монолог (монологічне мовлення) — тривале, одностороннє говоріння, не розраховане на негайну словесну реакцію у відповідь; акт тривалого і цілеспрямованого впливу на слухачів;

б) діалог (діалогічне мовлення) — мовлення безпосередньо протиставлених один одному мовців, ланцюг словесних взаємодій.

Внутрішнє мовлення — внутрішній, незвуковий тип звертання особи до себе чи до уявного співрозмовника; особливий внутрішній план мовлення, більш глибокий, ніж семантичний; механізм мовного мислення; живий процес народження думки в слові.

У процесі переходу від внутрішнього мовлення до зовнішнього відбувається «переструктурування мовлення». У мовленнєвій комунікативній практиці внутрішнє мовлення забезпечує підготовку зовнішнього мовлення (обдумування, планування, постановка й розв'язання у свідомості мовця різноманітних пізнавальних завдань), сприйняття мовлення співрозмовника, внутрішній діалог («розмова» із собою), спогади, роздуми, мрії, регуляцію поведінки, опрацювання отриманої інформації.

Рефлексивна діяльність має супроводжувати всю комунікаційну діяльність педагога, передбачаючи взаємне вислуховування, послуговування ціннісними набутками, переживання. Завдяки їй суб'єкт комунікації має змогу прогнозувати процес комунікації, передбачити його наслідки, своєчасно скоригувати його.

Р.Короткова вирізняє такі функції мовлення викладача, психолога:

- дидактична – проявляється у мотивації, презентації знань, стимулюванні уваги а за умови аудиторії, управлінні її інтелектуальною діяльністю, забезпеченні зворотного зв'язку у спілкуванні;

- експресивна – забезпечує емоційність подання навчальної інформації та реалізується за умови здатності мовця до тлумачення матеріалу; акцентуванні мовлення на певних положеннях; наявності умінь здійснювати навіювання, засудження, схвалення, заохочування та ін.;

- перцептивна – реалізується у спрямованості (орієнтації) мовлення на конкретну аудиторію, з якою необхідно знайти спільну мову;

- сугестивна – уміння впевнювати (досягається завдяки властивостям голосу викладача й артикуляційній виразності мовлення);

- організаторська – ґрунтується на використанні мовленнєвих засобів для організації роботи;

- науково-пізнавальна – проявляється у залученні тих, хто навчається до творчих пошуків, формуванні у них активної життєвої позиції та інтересу до всього прогресивного через введення у навчально-виховний процес досягнень науки і практики;

- комунікативна – спрямовується на досягнення педагогічного співробітництва (взаємоінформування, взаємоповага, співчуття, взаєморозуміння, взаємодія).

3. Техніка мовлення викладача.

Техніка мовлення - сукупність прийомів фонаційного дихання, голосоутворення, дикції, доведених до автоматичних навичок, що забезпечують ефективність здійснення мовного впливу на співрозмовника.

Техніка мовлення забезпечується функціонуванням:

- мовленнєвого голосового апарату - органів дихання (легені, грудна клітина, діафрагма і м'язи, що забезпечують процес закачування та виштовхування повітря);

- вібраторів: голосових зв'язок, що кріпляться до задньої стінки гортані і у розслабленому вигляді нагадують римську цифру 5;

- резонаторів, до яких відносять: гортань, горло, ротову та носову порожнини;

- артикулятори, які складають: губи, зуби, язик, піднебіння.

Особливості голосу викладача

Голос – сукупність різних за висотою, силою і тембром звуків, які виникають у результаті коливань голосових зв'язок. Звук, що утворюється на видиху, викликає скорочення голосових зв'язок. Ці зв'язки – особлива м'яза, яка може напружуватись як повністю, так і частково, що зумовлює різні частоти коливань зв'язок. Так, коливання за всією їх довжиною обумовлюють виникнення самого низького тону, а коливання на більш коротких ділянках забезпечують появу звуку високих тонів.

Добре поставлений голос викладача дає можливість передати у слові, яке звучить, різні смислові відтінки, допомагає студентам краще сприймати думки, створює певний емоційний настрій. Монотонний, нерозвинутий голос негативно позначиться на сприйнятті інформації аудиторією.

Основні якості професійного голосу.

Сила звуку – це інтенсивність звукових коливань, яка пов'язана з їх амплітудою. Людина сприймає різні за силою звуки як більш гучні, чи більш тихі.

Гучність – суб'єктивна характеристика звуку. Голос психолога повинен характеризуватися достатньою силою звуку, щоб його почули в будь-якій частині аудиторії і за відсутності технічних засобів його підсилення.

Благозвучність голосу проявляється у чистоті звучання, відсутності неприємних призвуків (хрипота, сипіння, гнусавість тощо). Уміння викладача надати голосу благозвучності сприймається студентами (на підсвідомому рівні) як ознака вихованості, інтелігентності, вимогливості до себе.

Летючість голосу – одна із важливих характеристик професійного голосу викладача, яка виявляється в умінні спрямувати звук до потрібної точки, тобто довести до кожного слухача.

Висота звуку (або висота голосу) визначається частотою коливань голосових зв'язок. У чоловіків висота голосу у середньому 100 -250 Гц, у жінок в середньому 200-4 Гц. Діапазон висоти для людського голосу може становити від 80 Гц до 1300 Гц (приблизно 4 октави). Діапазон висоти для людського голосу визначається як сукупність звуків різної висоти, які посилені людському голосу. Розвиток діапазону голосу залежить від умілого використання дихання та резонаторів акустичної системи. Для посилення звуку голосу необхідно, в першу чергу, активізувати дихання, а потім використати резонатори (акустична система, що підсилює звук).

Шумостійкість голосу – його властивість протистояти зовнішнім звуковим перешкодам. Ця характеристика стає притаманною голосу тоді, коли його гучність певною мірою перевищує гучність різних перешкод, а його тембр контрастує зі звучанням навколишніх звуків.

Адаптивність голосу – властивість пристосовуватись до відповідної акустики, зумовленої величиною, формою, особливостями приміщення, в якому потрібно говорити, кількістю й особливостями розміщення слухачів. Адаптивність, як підкреслює в дисертаційному дослідженні Р.Короткова, можлива лише в тому випадку, коли голосу притаманні різні градації гучності, велика різноманітність тембрів, широкий висотний (мелодійний) діапазон.

Сугестивність голосу – властивість захоплювати тих, хто навчається, та впливати на їх емоції незалежно від змісту промовлених слів. Виділяється три рівні сугестивності голосу. Перший з них характеризується тим, що слухач проймається змістом мовлення того, хто говорить, тому що його голос привертає увагу та вирізняється із багатьох інших голосів. Другий рівень сугестивності голосу відрізняється від першого більш сильною емоційною реакцією: мовець за допомогою голосу викликає співпереживання своїм почуттям, настроює емоції слухачів відповідно до своїх переживань. Третій (вищий) рівень виявляється в тому, що реакція слухачів набуває адекватного характеру. Тому вони роблять певні рухи, дії або, навпаки, гальмують їх залежно від особливих відтінків голосу мовця.

Витривалість – властивість професійного голосу, що характеризує його з позиції високої працездатності голосового апарату, яка проявляється у

витримуванні довгочасного мовленнєвого навантаження без шкідливих фізіологічних наслідків зі збереженням тембральних, динамічних і висотних параметрів.

Важливою характеристикою голосу є його тембр. (забарвлення голосу, яке визначається кількістю додаткових тонів (обертонів), що накладаються на основний тон). Суб'єктивно тембр голосу ми сприймаємо як приємний або неприємний, м'який, металевий, верескливий і т.п. Тембр голосу кожної людини індивідуальний, що залежить від апарата вимови (насамперед, роботи необхідних резонаторів). Тембр голосу змінюється не тільки з віком, а й залежить від фізичного та емоційного стану людини.

Уміння володіти голосом – важливий показник педагогічної майстерності. Необхідними якостями голосу психолога є такі: приємний тембр, сила, летючість, витривалість, широкий діапазон. До недоліків голосу психолога слід віднести: неприємний тембр, хрип, сипіння, вузький діапазон, напруження звучання.

Дикція

Одним з елементів техніки мовлення є дикція, що у перекладі з латинської значить вимова, або манера вимовляти слова.

Вказаний термін визначається ще як ясність і чіткість у вимові слів, складів і звуків.

Кожному звуку мовлення відповідає або певне статичне положення, або динаміка зміни артикуляторних органів, тобто певна артикуляція.

Правильна артикуляція полягає у таких рухах її органів, які відповідають місцю і способу утворення звука. Таким чином, ця артикуляція свідчить про те, наскільки добре людина засвоїла необхідні артикуляторні рухи.

Ступінь чіткості артикуляції – показник, який впливає на розбірливість усного мовлення. Для досягнення високого ступеня цієї чіткості потрібне тренування і укріплення м'язів артикуляторного апарату.

Лекція 10. Тема 2.3. Особливості взаємодії викладача з аудиторією 2 год.

Перелік основних питань:

1. Ознаки аудиторії та особливості взаємодії викладача з аудиторією.
2. Слухання, рівні слухання.
3. Перешкоди контакту викладача з аудиторією.

Завдання на СРС: Проаналізуйте соціально-перцептивні стереотипи у міжособистісній взаємодії.

Різновиди педагогічного мовлення. Визначте та проаналізуйте моделі спілкування педагога.

Література

Основна: 2, 4, 5.

Додаткова: 1; 4; 5; 7; 12.

Конспект лекції

1. Ознаки аудиторії та особливості взаємодії викладача з аудиторією.

Взаємодія з аудиторією – це спільність психологічного стану викладача і його слухачів, що викликані спільними роздумами та співпереживаннями в процесі їх сумісної інтелектуальної роботи. Ця спільність визначається взаємною зацікавленістю й довірою одне до одного. Засвоєння будь-якої інформації неможливе без участі емоційно-чуттєвого апарата.

Під час педагогічної взаємодії слід звернути увагу на певні ознаки аудиторії.

Існує три групи характеристик аудиторії.

- *формально-ситуативна характеристика.* Її становлять такі ознаки, як місце проведення лекційного, семінарського, практичного або лабораторного заняття розмір аудиторії, умови спілкування, час виступу і багато інших формально-ситуативних показників, від яких часто залежать особливості та результат промови.
- *соціально-демографічні характеристики* слухачів: соціальний статус, рівень освіти і культури, професійна характеристика, матеріальне становище, соціальне походження, стать, вік тощо. Ці дані допоможуть зорієнтуватися в потребах та інтересах аудиторії, у настрої студентів, підготувати їх до сприйняття інформації.
- *психологічні* характеристики студентів. Щоб орієнтуватися в них, викладачу необхідна сукупність знань про психічні процеси (пізнавальні, вольові, емоційні); психічні стани (бадьорість чи пригніченість, працездатність чи втома, зосередженість чи розсіяність); психічні властивості особистості (спрямованість, темперамент, характер, здібності); психічні утворення, надбання (знання, навички, уміння, звички).

Педагоги використовують такі техніки привернення та утримання уваги як:

- Несподіваний початок.
- Особистісне зближення з аудиторією.
- Новизна.
- Врахування інтересів аудиторії.
- Проблемна ситуація.
- Особиста участь лектора.
- Особисте співпереживання слухачів.

До основних прийомів стимулювання уваги й інтересу слухачів під час читання лекції слід віднести:

1. Показ практичної значущості інформації для аудиторії.
2. Короткий історичний екскурс у проблему, що розглядається.
3. Створення проблемної ситуації на початку виступу.
4. Порівняння та зіставлення фактів, що засвідчує актуальність проблеми.
5. Психологічні паузи.
6. Використання особливостей слухачів.
7. Імпровізація.
8. Різноманітність форм подачі матеріалу (тести, ігри, діалог, загадки) тощо.
9. Співучасть слухачів в обговоренні проблеми.

10. Перехід до діалогу.
11. Риторичні питання.
12. Жарти.
13. Принципово нові факти.
14. Новизна підходу до стратегії виголошення промови.
15. Крилаті фрази, вислови видатних осіб.
16. Нове про загальновідоме.
17. Використовування "закону краю".
18. Висунення гіпотез, припущень.
19. Використання прислів'їв, приказок.
20. Поєднання емоційних і раціональних мотивів у сприйнятті інформації.
21. "Сократівський діалог".
22. Яскраві приклади з художньої літератури та життя.
23. Відеоматеріали.

2. Слухання, рівні слухання

Слухання - це процес, у ході якого встановлюються зв'язки між людьми, виникає відчуття взаєморозуміння, яке робить ефективним будь-яке спілкування.

Розрізняють рефлексивне та не рефлексивне слухання. Психоемоційними механізмами, що забезпечують здійснення рефлексивного та нерефлексивного слухання, є рефлексія, емпатія, ідентифікація.

Рефлексивне слухання - слухання з втручанням та аналізом. Види втручання:- невербальне (емпатія);- вербальне:- парафраз,- уточнення - редагування, вербалізація, резюмування.

Нерефлексивне слухання - слухання без втручання, без відображення почуттів.

Під час педагогічного спілкування можуть виникати різноманітні перепони, що заважають продуктивній взаємодії. Це різноманітні бар'єри.

Бар'єри комунікації - це психологічні перешкоди на шляху адекватної передачі інформації між партнерами по спілкуванню.

3. Перешкоди контакту викладача з аудиторією.

Під час педагогічної взаємодії може виникати ряд ускладнень, що обумовлені перешкодами різного характеру, як суб'єктивного так і об'єктивного.

Суб'єктивні – це такі, виникнення яких залежить від рівня підготовки викладача, знання ним предмета виступу, уміння визначати характеристику аудиторії тощо. Тобто ці перешкоди ніби задаються самим лектором, і для того, щоб їх здолати, треба краще готуватися до виступу.

Об'єктивні – це такі, які змінити викладач не може, адже вони походять із наших психологічних властивостей, їх змінити неможливо, можна лише враховувати і знаходити єдино можливі способи організації студентської аудиторії. Найбільш розповсюджені з них:

• **інерція включеності.** Це такий стан людини, аудиторії, коли вони ще знаходяться у своїх думках, проблемах і не можуть одразу активно слухати, сприймати лектора.

•**висока швидкість розумової діяльності.** Людина думає у 4 рази швидше, ніж викладає свої думки і знання. Коли викладач говорить, інтелект студентів велику частину часу вільний і може відключатися від промови лектора.

•**нестійкість уваги.** Увагу може відвернути і зовнішність педагога, його голос, манера говорити, оформлення приміщення, звук дверей, що відчиняються, шепотіння тощо.

•**антипатія до чужих думок.** Студенти часто звикають до своїх точок зору, їм зручніше і легше додержуватися логіки свого міркування, тому у них утворюється стійке несприйняття точки зору викладача, іноді це породжує репліки, вигуки й ін. Реакцію незгоди з боку студентів.

Наслідування – це імітація людиною якихось зовнішніх рис і зразків поведінки, манер, вчинків, що характеризуються визначеною раціональною й емоційною спрямованістю. Навіювання – це словесний вплив викладача на студентів. Це такий спосіб комунікативного впливу, який розрахований на некритичне, бездоказове сприйняття інформації. Володіння „ефектом навіювання” припускає знання двох основних груп умов.

Перша група пов'язана з тим, кому уселяють, друга – з тим, хто уселяє. Сприйнятливість навіювання залежить від віку, від індивідуальних особливостей студентів, їх переконань, волі, емоцій і т.ін.

Переконання – логічно обґрунтоване впровадження у свідомість слухачів певних положень. За допомогою переконань можна досягти перебудови свідомості, мотивів діяльності, сформуванню бажання, змінити спосіб життя особистості. Як видно, саме переконання – провідний метод виховання і навчання.

Зовнішнім проявом наявності або відсутності контакту між лектором і слухачами є їх поведінка під час виступу. Так, увага студентів, погляди і жести схвалення, робоча, регульована самим лектором тиша в аудиторії, напружене мовчання студентів під час пауз лектора й інших показників свідчать, що слухачі включені в загальну з викладачем активну розумову діяльність.

Якщо викладачу вдається установити контакт із студентською аудиторією, він говорить природно, у звичній для себе манері. У цьому випадку в мові відчувається впевненість, бажання вести довірчу бесіду.

Його вільна манера триматися, міміка, жести, прагнення зменшити дистанцію, ніби наблизитися до слухачів, свідчить, що він сам одержує задоволення від спілкування з аудиторією.

Важливо при цьому знати, як розподіляється увага аудиторії впродовж виступу лектора.

Фази стану уваги аудиторії впродовж виступу лектора:

1. Фаза адаптації – до 5 хв.
2. Фаза оптимальної активності – до 45 хв.
3. Фаза втомлення – до 15 хв.
4. Фаза дуже вираженого стомлення – решта часу.

Лекція 11. Тема 2.4. Майстерність публічного виступу 2 год.

Перелік основних питань:

1. Структура та алгоритм підготовки до публічного виступу.
2. Типи ораторів.

Завдання на СРС: Проаналізуйте структуру доповіді, визначте та охарактеризуйте особливості слухачів. Охарактеризувати компоненти ораторської майстерності.

Конспект лекції

1. Структура та алгоритм підготовки до публічного виступу.

Публічний виступ – це усне монологічне висловлювання з метою впливу на аудиторію.

Розроблена ще в античній риторичі формула мисленнєво-мовленнєвої діяльності відповідає сучасним науковим уявленням про механізм комунікативного процесу в його прагматичних аспектах. В основі класичної схеми ораторського мистецтва 5 етапів діяльності оратора

1. **Винайдення** (inventio – “винайти, що сказати”) – процедура “попередньої рефлексії”, тобто визначення теми і мети майбутнього виступу, розробки концепції, відбору матеріалу для промови. Інвенція відповідає вимозі змістовності ораторської промови.

2. **Розташування** (dispositio – “розташувати винайдене”) – етап ранжування компонентів матеріалу, здобутого в процесі інвенції, етап побудови композиції промови. Диспозиція відповідає вимозі логічності, ясності та цільності ораторської промови.

3. **Прикрашання** (elocutio – “прикрасити словом”) – процес словесної реалізації концепції, словесна “орнаментация” тексту. Риторика пропонує цілу скарбницю мовних засобів виразності: тропів і фігур, що дозволяють створити текст, відповідний вимогам ясності, точності, стислості, виразності мовлення.

4. **Репетиція** (aktio – “дія”, “рух”). Акція як розділ риторики дає рекомендації щодо інтонаційної виразності мовлення, зовнішнього вигляду оратора, поведінки перед аудиторією.

5. **Запам'ятовування** (memoria – “пам'ять”) – мнемотехніка – прийоми запам'ятовування матеріалу.

У будь-якій промові має простежуватись найпростіша **універсальна тричастинна композиція**: *вступ, основна частина, закінчення*.

Таку композицію називають природною, позаяк багато процесів у природі, суспільстві, житті людини мають тричастинну схему (порівняйте: народження – життя – смерть; зрушення – рух – зупинка; сніданок – обід – вечеря; низький – середній – високий; початок – розвиток – завершення). Отож, людський розум з легкістю сприймає таку схему, структуру, композицію.

Кожна композиційна частина ораторської промови має свої особливості, що обумовлені специфікою сприйняття повідомлення слухачами і які необхідно враховувати при підготовці промови. Розглянемо основні композиційні частини промови.

Вступна частина

Оратор має пам'ятати, що зміст і структура вступу підпорядковуються його функціям. Виділяють три основних *функції вступу*:

- привернути увагу слухачів;
- налаштувати аудиторію позитивно на сприйняття промови;
- подати тему.

В риториці розроблено багато конкретних рекомендацій, правил-порад щодо вступної частини промови.

Слід пам'ятати, що вступ не повинен бути надто сухим і серйозним. П. Сопер рекомендує почати вступ з якогось цікавого повідомлення, причому в першому ж реченні. Дуже гарно сприймається гумористичне зауваження.

Почати можна з конкретної ілюстрації – слухачів завжди цікавлять приклади з власного життя промовця.

Можна почати з цікавої цитати. Слова відомої людини завжди привертають увагу. Можна почати виступ із запитання. Запитання – це “гачок”, на який завжди можна “зловити” увагу слухачів. Особливо якщо запитання пов'язане з основними інтересами аудиторії або торкається пізнавального інтересу.

Слід пам'ятати ще одне важливе правило: вступ не повинен бути занадто довгим, не слід також забігати наперед. Частина промови мають бути відповідними: вступ і заключна частина разом не повинні бути більші за основну частину.

Основна частина

Організація матеріалу головної частини має створювати відчуття руху, тобто ця частина має бути чітко структурованою, впорядкованою, логічно послідовною – це полегшує її сприйняття і розуміння, а також стимулює інтерес слухачів; хаотичне ж викладення матеріалу не сприяє його розумінню, сприймається дуже важко.

Основне завдання в процесі публічного виступу – переконання, для цього він має довести правильність своєї думки рядом аргументів. Аргументацію називають нежорстким способом впливу на аудиторію. Аргументація – це докази справедливості тези. Виділяють такі види аргументів: сильні, слабкі, неістинні.

Важливою є вимога індивідуального підходу до доказів. Способів переконання в ідеалі має бути стільки, скільки й слухачів, тому що людська свідомість індивідуально реагує на переконання.

До основних методів впорядкування матеріалу належать: *хронологічний, дедуктивний, індуктивний, метод аналогії, концентричний*. Зупинимося на них докладніше.

Хронологічний метод відповідає природному ходу подій, порядку елементів цілого. Цей метод можна використати при викладенні біографічної, історичної, сюжетної теми.

Дедуктивний метод передбачає рух думки від загального до часткового, перехід від загальних сентенцій, положень до прикладів, фактів, випадків: від тези до її підтвердження.

Індуктивний метод передбачає рух мовленнєвого цілого від часткового до загального.

Метод аналогії (з лат. analogia – схожість, подібність) передбачає зіставлення об'єктів (явищ, проблем, понять) з метою перенесення закономірностей з одного (відомого) на інший (менш відомий чи невідомий) об'єкт.

Концентричний метод можна використати при підготовці тем, в яких висвітлюватиметься лише одна проблема і навколо неї будуватиметься весь матеріал.

Закінчення

Психологами доведено, що найкраще запам'ятовується, засвоюється інформація, яка подається на початку та наприкінці виступу. Це так званий закон першого та останнього місця, чи закон краю. Закінчення має виконувати такі функції:

- підсумувати сказане (сформулювати висновки, резюме);
- закріпити значення сказаного (ще раз пояснити основну ідею, поглибити уявлення про предмет мовлення, показуючи його в іншому світлі, спрогнозувати результати, типологізувати предмет мовлення);
- апелювати до почуттів: сформувати у слухачів емоційне ставлення до предмета мовлення, викликати почуття.

2. Типи ораторів

С. Ф. Іванова виділяє наступні типи ораторів:

Раціонально - логічний. Оратори цього типу схильні до аналізу явищ, до міркувань і строгої аргументації своїх і чужих учинків. Їхня підготовка до будь-якого виступу відрізняється послідовним добром і суворою систематизацією матеріалів, обмірковуванням і розробкою докладного плану. Цей виношений план ніби «сидить у них усередині», і оратори під час виступу не користуються ним. Їх часто турбує інше: як зробити свою промову більш яскравою, емоційною, які дібрати приклади, щоб зацікавити аудиторію. «Логіками» найчастіше бувають сангвініки.

Емоційно - інтуїтивний. Представники цього типу говорять жагуче, захоплено, пересипаючи свою промову гострими словами, каламбурами, але не завжди можуть устежити за твердою логічною послідовністю промови і «звести кінці з кінцями». План своїх виступів пишуть не завжди, вважаючи, що він їх сковає. Спостерігається збіг емоційного мовного типу з холеричним темпераментом.

Філософський. Оратори - «філософи» більш-менш емоційні, схильні до аналізу, іноді бувають дуже організовані у своїй роботі, а іноді без усякої видимої організації розкривають яке-небудь одне питання, добираються до кореня, і раптом, як променем світла, опромінюють усе знайденою ідеєю. Їхня

загальна риса - прагнення до дослідження, глибокого осмислення явищ прямо на очах у слухачів, бажання й уміння втягнути в цей процес аудиторію. Найчастіше дану групу складають люди флегматичного темпераменту.

Ліричний, чи художньо - образний. Глибока емоційність, ліризм, внутрішнє хвилювання, гостра вразливість, проникливість - риси, характерні для цього типу. Найчастіше в основі його - характер витончений, меланхолійний.

Лекція 12. Тема 2.5. Педагогічна майстерність вирішення конфліктних ситуацій 2 год.

Перелік основних питань

1. Педагогічний конфлікт та його структура та особливості.
2. Діагностика та прогнозування педагогічних конфліктів

Завдання на СРС: Проаналізуйте причини виникнення конфліктних ситуацій. Визначте оптимальні шляхи вирішення конфліктів. Охарактеризуйте фази конфліктної ситуації.

Л і т е р а т у р а

Основна: 2, 4, 5.

Додаткова: 1; 4; 5; 7; 12.

Конспект лекції

1. Педагогічний конфлікт та його структура та особливості.

Розрізняють терміни конфлікт і конфліктна ситуація. **Конфлікт** (лат. conflictus – зіткнення) – зіткнення на індивідуально-психологічному або соціально-психологічному рівнях значущих, конкурентних або несумісних потреб, мотивів, інтересів, цілей, дій і вчинків. **Конфліктна ситуація** – протистояння різних інтересів, яке створює підґрунтя для реального протиборства між соціальними суб'єктами. Важливою характеристикою конфліктної ситуації є наявність предмета конфлікту, але відсутність відкритої активної боротьби. Отже, конфліктна ситуація передуює конфлікту, є його основою.

Конфлікти бувають деструктивні і конструктивні. Деструктивний конфлікт не стосується важливих робочих проблем, розділяє колектив на групи і т.д. Конструктивний конфлікт пов'язаний із гострою проблемою і при розв'язанні відкриває можливість вдосконалення.

Об'єктивний зміст конфліктної ситуації.

1. Учасники конфлікту.
2. Предмет конфлікту
3. Об'єкт конфлікту.
4. Мікро-і макросередовище.

Структура конфліктної ситуації складається із внутрішньої і зовнішньої позицій учасників взаємодії та об'єкта конфлікту. Внутрішню позицію учасників конфлікту утворюють мета, зацікавлення й мотиви. Зовнішня позиція учасників конфлікту виявляється в їх мовленнєвій поведінці, віддзеркалюється

в їх поглядах. Розрізнення внутрішньої і зовнішньої позиції учасників конфлікту дає змогу побачити за зовнішнім, ситуативним внутрішнє, суттєве.

Часто конфлікти виникають тому, що одна сторона зосереджується на меті, якої прагне досягнути, інша – на неминучих при цьому для себе наслідках.

Як правило, конфлікт розгортається у таких формах:

1. Негативна натягнутість з виразними ознаками у поведінці – нервова збентеженість, недружелюбний тон, часті скарги й ускладнення, непорозуміння, загальні розбіжності, розгул критики, плітки.

2. Негативна напруга – взаємна роздратованість, виразні розбіжності в думках, напруженість у контактах, прояви невдоволеності, опозиційності, розпалювання інтриг.

3. Відкритий конфлікт – нервові спалахи, пориви, образи, суперечки, намагання досягти свого силовими методами, відкриті прояви непокори, розрив усталених зв'язків.

Структуру конфлікту складає сукупність стійких зв'язків між його елементами – учасниками, (суб'єктами) об'єктом, умовами перебігу, предметом конфлікту, мотивами, позиціями сторін.

Сторони (учасники, суб'єкти) конфлікту – учасники конфліктної взаємодії, конфліктуючі або протилежні сторони, якими можуть бути окремі індивіди, група або соціальна структура. Поняття «суб'єкт» і «учасник» конфлікту не завжди тотожні. Суб'єктом конфлікту є активна сторона, здатна створити конфліктну ситуацію, впливати на хід конфлікту залежно від своїх інтересів.

У конфліктних ситуаціях їх учасники вдаються до різних форм захисної поведінки:

- **Агресія** (проявляється в конфліктах по «вертикалі», тобто між учнем і вчителем, між вчителем і адміністрацією школи тощо, вона може бути спрямована на інших людей і на самого себе, нерідко приймає форму самоприниження, самозвинувачення);

- **Проекція** (причини приписуються всім оточуючим, свої недоліки бачаться у всіх людях, це дозволяє справитися з зайвим внутрішнім напруженням);

- **Фантазія** (що не вдається виконати в реальності, починає досягатися в мріях; досягнення бажаної мети відбувається в уяві);

- **Регресія** (відбувається підміна мети; знижується рівень домагань; при цьому мотиви поведінки залишаються колишніми);

- **Заміна мети** (психологічна напруга направляється в інші сфери діяльності);

- **Витіснення неприємної ситуації** (людина неусвідомлено уникає ситуації, у яких зазнав невдачі або не зміг здійснити виконання намічених завдань).

Об'єкт конфлікту. Важливим елементом конфліктної ситуації є *об'єкт конфлікту* – конкретна його причина, мотивація, рушійна сила.

Об'єкт конфлікту часто дуже важко виявити, оскільки суб'єкти й учасники конфлікту, переслідуючи свої реальні чи уявні цілі, можуть приховувати, підмінювати мотиви, що спонукали їх до протиборства.

Виявлення об'єкта конфлікту є неодмінною умовою його успішного розв'язання. В іншому разі він або не буде усунений (тупикова ситуація), або буде врегульований не цілком, і у суб'єктів залишаться причини для нових зіткнень.

Предмет конфлікту охоплює уявлення його учасників про себе (свої потреби, можливості, цілі, цінності та ін.), протилежну сторону (її потреби, цілі, цінності, можливості інших учасників конфлікту та ін.), а також уявлення учасників конфлікту про середовище й умови його перебігу. **Мотиви конфлікту**. Рідко конфлікт є спонтанним неусвідомленим зіткненням сторін. Як правило, його суб'єкти (учасники) керуються чітко ідентифікованими мотивами конфлікту – внутрішніми спонукальними силами у формі потреб, інтересів, цілей, ідеалів, переконань.

Позиції конфлікуючих сторін – зміст їхніх претензій, вимог та умов їх розв'язання, бажаних результатів. Кожен конфлікт має свою *динаміку розвитку* – раптову або поступову зміну відносин між учасниками, що залежить від характерологічних особливостей, значущості переслідуваних ними цілей, факторів, що на них впливають.

Стадії наростання конфлікту характеризується наростанням напруженості у відносинах потенційних суб'єктів конфлікту. У конфлікт переростають лише ті протиріччя, які усвідомлюються його потенційними суб'єктами як несумісні й загострюють напруженість у їх взаємовідносинах.

Стадія розвитку конфлікту визначається початком відкритого протистояння сторін, є результатом *конфліктної поведінки* – дій, спрямованих на захоплення, утримання об'єкта конфлікту або змушування опонента до відмови від своїх цілей чи до їх зміни. Така поведінка може бути активно-конфліктною (виклик); пасивно-конфліктною (відповідь на виклик), конфліктно-компромісною, компромісною.

Залежно від установок і поведінки сторін конфлікт набуває певної логіки розвитку, нерідко створюючи додаткові причини для його поглиблення і розростання. На цій стадії його розвиток охоплює такі основні фази:

1) перехід з латентного стану у відкрите протиборство сторін. 2) подальша ескалація протиборства. 3) апогей конфлікту.

Конфлікуючі сторони мовби забувають його істинні причини і цілі, намагаючись завдати максимальних втрат противнику.

Тривалість та інтенсивність конфлікту залежать від цілей і установок сторін, ресурсів, засобів і методів ведення боротьби, реакції на конфлікт середовища, пошуку консенсусу та ін.

Вирішення конфлікту. На цій стадії можливі різні варіанти розвитку подій: очевидна перевага однієї сторони є передумовою нав'язання слабшому опоненту своїх умов припинення конфлікту; продовження боротьби до цілковитої поразки однієї зі сторін; затягування боротьби через дефіцит ресурсів; взаємні поступки сторін внаслідок вичерпання ресурсів для боротьби; припинення конфлікту під дією третьої сили.

Післяконфліктний період охоплює такі два етапи, як часткова нормалізація відносин (відбувається за наявності негативних емоцій, переживань,

обмірковувань своєї позиції, корекції самооцінок, домагань, ставлення до протилежної сторони; загострюється відчуття провини за свої дії в конфлікті, однак негативні настанови заважають нормалізувати відносини) і цілковита нормалізація відносин (настає після усвідомлення сторонами важливості подальшої конструктивної взаємодії, чому сприяють подолання негативних настанов, продуктивна участь у спільній діяльності, встановлення довіри).

Одним із ефективних засобів «блокування» конфлікту є переведення його з площини комунікативної взаємодії у предметно-дійову.

Особливості педагогічних конфліктів:

Педагогічні конфліктні ситуації за своєю природою мають суттєві **особливості:**

- суб'єкти конфліктних ситуацій неоднакові за соціальним статусом (викладач – студент), що обумовлює різну поведінку;
- суб'єкти конфліктних ситуацій відрізняються за віком і мають різний життєвий досвід, неоднаковий ступінь відповідальності;
- суб'єкти конфліктних ситуацій нерівні за освіченістю, у них різне розуміння явищ і їхніх причин;
- суб'єкти конфліктних ситуацій мають різні можливості вирішення життєвих і професійних проблем.

У зв'язку з цим викладач зобов'язаний брати на себе відповідальність за управління конфліктною педагогічною ситуацією, усувати протиріччя, не руйнуючи педагогічної взаємодії і не впливаючи негативно на педагогічний процес.

Педагогічний конфлікт може мати наступні **види:**

- *Внутрішньоособистісний* (вдображає боротьбу приблизно рівних за силою мотивів, потягів, інтересів особистості);
- *Міжособистісний* (характеризується тим, що діючі особи прагнуть реалізувати у своїй життєдіяльності взаємовиключні цілі);
- *Груповий* (відрізняється тим, що конфліктуєчими сторонами виступають соціальні угруповання, які переслідують несумісні цілі і перешкоджають один одному на шляху їх здійснення);
- *Особистісно-груповий* (виникає у випадку невідповідності поведінки особистості груповим нормам та очікуванням).

2. Діагностика та прогнозування педагогічних конфліктів

Для вивчення конфліктів використовується весь арсенал основних психологічних методів, який включає спостереження, вивчення документів, експертизи, опитування, аналіз результатів діяльності тощо.

Існують певні апробовані психологічні технології розв'язання конфліктів:

- виявлення реальних причин конфліктів;
- визначення проблеми конфлікту;
- виявлення реальних і прихованих учасників конфлікту;
- аналіз, визначення частоти й тематики інцидентів;
- подолання конфліктної ситуації, яка передбачає вирішення нагромаджених суперечностей, які містять у собі причину конфлікту;
- подолання інциденту тощо.

Ч. Ліксон запропонував психотехнологію розв'язання конфліктів в сім етапів:

- знімання масок;
- виявлення справжньої проблеми;
- відмова від установки «тільки перемога»;
- знаходження кількох можливих рішень;
- оцінка варіантів і вибір кращого з них;
- прагнення до діалогу та порозуміння;
- визнання цінності стосунків і прагнення до їх зближення.

Прогнозування конфліктів тісно пов'язане з їх діагностикою та попередженням. Без основного прогнозу не можливо запобігти конфліктної ситуації.

Прогнозування конфлікту передбачає виявлення:

- сигналів конфлікту (ступінь напруження та дискомфорту в колективі (групі), частоту їхньої появи, потенціали їхньої конфліктогенності та вірогідності стимуляції ними конфлікту);
 - проблеми, аналіз її причин і можливостей розв'язання;
 - напрямку розвитку конфліктної ситуації;
- складу учасників розгортання конфлікту та їхню готовність до подальшого провокування й поглиблення конфлікту;
- суть інциденту, його спроможності як детонатору конфлікту.

Таким чином, прогнозування конфлікту потребує аналізу і знань структурних компонентів конфлікту, їхніх психологічних особливостей, стану кофліктогенності проблемної ситуації. Для прогнозування та психодіагностики конфліктів важливо правильно сформулювати та поставити діагноз самої конфліктної ситуації, яка породжує конфлікт.

Лекція 13. Тема 2.6. Імідж викладача та акторська майстерність 2 год

Перелік основних питань

1. Поняття «імідж» та його структура.
2. Принципи і технології формування іміджу викладача.
3. Педагогічна акторська майстерність викладача.

Завдання на СРС: Охарактеризуйте основні принципи та технології утворення іміджу.

Проаналізуйте функції артистизму викладача. Охарактеризуйте шляхи розвитку артистичних і педагогічних здібностей.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 12; 13.

Конспект лекції

1. Поняття «імідж» та його структура.

Імідж (від лат. *imitari*, що означає імітувати, а у перекладі з англ. *image* – образ, вираз) – образ, який складається не тільки із зовнішнього вигляду (одяг, прикраси, зачіска, макіяж), але і з постави, ходи, уміння говорити, рухатися.

Поняття «імідж» можна трактувати як сприйняття нас іншими людьми, наше публічне «Я». Це цілісне поняття, яке складається з окремих компонентів, зовнішній бік яких завжди відображає внутрішній зміст. У межах такого іміджу інформація доходить точніше і швидше. Про вдалий імідж можна сказати, що це кращий варіант самоподачі, самопрезентації. Створення його, як правило, передбачає інтелектуальні зусилля, що розвивають особистість. Тому можна сказати, що ця робота – ще й саморозвиток. А для людей з творчим потенціалом, якими є педагоги, – один із основних способів самовираження.

Імідж педагога – один із основних засобів реалізації принципу виховання своєю особистістю. Позитивний імідж сучасного викладача вищої школи тісно пов'язаний із психолого-педагогічною культурою особистості викладача. Структура іміджу педагога передбачає такі складові:

- зовнішня складова
- процесуальна складова
- внутрішня складова
- позиція, установка, легенда

Внутрішній образ викладача – це перш за все його культура, безпосередність та свобода, несподівані ідеї та експромти під час занять, володіння собою в різних ситуаціях.

Найбільш значущими складовими іміджу є: – зовнішній вигляд; – використання вербальних і невербальних засобів спілкування; – внутрішня відповідність образу професії.

2. Принципи і технології формування іміджу викладача.

Створюючи власний імідж, необхідно врахувати, що імідж буває позитивний і негативний. Завдяки іміджу також можна судити про людину, її характер, інтелект, поведінку тощо. Створення іміджу в будь-якій галузі є процедура, що підлягає певним узагальненням.

Першим принципом є те, що погляди, враження, думки про вас у будь-якої людини можуть сформуватись на підставі прямої інформації, що формує імідж. Інформація може усвідомлюватись чи не усвідомлюватись людиною, оскільки знаходиться у підсвідомості і проявляє себе лише в почуттях. В узагальненому вигляді цей принцип можна сформулювати так: впливаючи на людей з метою створення у них позитивного враження, необхідно впливати не тільки на їх свідомість, а й на підсвідомість, щоб у них виникало почуття приємного при згадуванні вашого імені.

Другий принцип можна представити таким чином: формуючи свій імідж, необхідно впливати, перш за все, на підсвідомість людей, ніж на їх свідомість. Думка, що виникла у людини під впливом підсвідомої інформації, розцінюється нею як власна, бо джерело її виникнення не очевидне. А оскільки люди звичайно собі довіряють більше, ніж іншим, то і підсвідомому враженню вони будуть довіряти більше, ніж свідомому.

Особистий імідж є важливою складовою кар'єрного росту, а саме:

- імідж впливає на тих, хто приймає рішення в питаннях професійного росту;
- люди вірять тому, що бачать;
- люди здатні приймати рішення на підставі першого враження;
- ми діємо, свідомо чи ні, але як представники своєї організації чи професії;
- добре виглядати і впевнено себе почувати – це добре.

Для професіонала важливим є контакт з оточуючими і значною частиною іміджу є: висока самооцінка, впевненість у собі; віра в добро та в людей; соціальна та особиста відповідальність; бажання змінюватись і вміння ризикувати при здоровому почутті самозбереження. Успішне застосування іміджу в професійній діяльності педагога передбачає знання психолого-педагогічних принципів: – гармонії візуального образу; – комунікативності; – саморегуляції; – мовленнєвого впливу. Специфіка професійної діяльності педагога полягає в постійній розумовій та емоційній напрузі. Тому потрібен такий професійний імідж, який приносить задоволення самій людині та виправдує очікування інших людей.

3. Педагогічна акторська майстерність викладача.

Між професіями педагога, режисера і актора багато спільного. Їх об'єднують спільні цілі, засоби (слово), умови праці тощо. І ті, й інші працюють з людьми, вони навчають і виховують, робота у них творча.

Театральна педагогіка, яка має величезний досвід, вікові традиції з виховання творчої індивідуальності, може допомогти викладачеві відчувати себе інструментом, на якому граєш. Адже його психофізична природа (голос, міміка, рухи) те ж саме, що для скрипача скрипка. Театр і педагогічна діяльність передбачають вплив людини на людину; за змістом спільними є комунікативні творчі процеси.

Викладачеві, як творчій особистості, дуже важливо знати закони і принципи театального мистецтва, зокрема систему К.С. Станіславського – актора, режисера, педагога, реформатора російського сценічного мистецтва. Ця методика допомагає розвивати мажорні, імпровізаційні здібності, фантазію, увагу, інтуїцію та інші моменти.

Отже, що може викладач запозичити із системи К.С. Станіславського? Уся його система направлена на розвиток особистості актора. К. С. Станіславський хотів бачити актора вольовою людиною, розвиненою інтелектуально та емоційно, з яскраво вираженими цільовими установками. Усі ці якості є пріоритетними і для викладача.

Станіславський К.С. поділяв усіх акторів на три групи: перша група – актори, яким досить лише зробити перший крок на сцену, як вони вже входять у стан натхнення, яке не залишає їх на протязі всього спектаклю. Це великі актори, імена яких відомі багатьом; друга група – до представників цієї групи натхнення приходить лише інколи. Ці моменти натхнення стають святом для них самих і для глядачів; третя група – до акторів цієї групи натхнення не приходить. Вони грають свої ролі, не відчуваючи підйому, натхнення, і тому не дають глядачам тієї насолоди, яку вони мають право очікувати від спектаклю.

На подібні три групи можна поділити й викладачів. До першої належать викладачі, які незалежно від стану здоров'я, неприємностей вдома чи на роботі, входячи до навчальної аудиторії, змінюються на очах: змінюються обличчя, осанка, голос. І починається прекрасне заняття-спектакль. Викладачам другої групи інколи вдається провести гарне заняття, але частіше зустрічаються в'ялі, сірі. Гарне заняття приносить задоволення, але якщо таке заняття не правило, а виняток, у студентів немає стабільного ставлення до навчального предмету і до самого викладача також. Викладачу інколи спадає на думку, що робота його невдячна, а може, й бажання залишити її назавжди. І, нарешті, третя група викладачів. Заняття їх завжди не цікаві. Вони йдуть на заняття, як на муку. Студенти сприймають таке заняття як неминучу «обов'язковість».

Акторській майстерності, вважав К. С. Станіславський, можна навчити через психотехніку. Можна навчити і педагогічній майстерності людину, яка не має протипоказань до педагогічної діяльності, але має бажання стати хорошим педагогом.

Лекція 14. Тема 2.7. Педагогічна акмеологія 2 год.

Перелік основних питань

1. Акмеологія в педагогічній діяльності
2. Критерії та рівні професіоналізму.
3. Образ випускника вищого навчального закладу.

Завдання на СРС: Проаналізуйте чинники, що сприяють професійному розвитку педагога. Охарактеризуйте рівні професіоналізму, наведіть приклади. Визначте провідні характеристики образу випускника ВНЗ.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 3; 4; 5; 8; 10; 12; 13.

Конспект лекції

1. Акмеологія в педагогічній діяльності

Акмеологія – наука досягнення вершин людських якостей, оволодіння досконалістю в обраній, в тому числі й професійній, діяльності. **Педагогічна акмеологія** – це наука про шляхи досягнення професіоналізму і компетентності в праці педагога. Одним із центральних понять педагогічної акмеології є поняття професіоналізму педагога. Під ним розуміється інтегральна характеристика особистості педагога, що припускає володіння ним видами професійної діяльності та наявність у педагога поєднання професійно важливих психологічних якостей, які забезпечують ефективне вирішення професійних педагогічних завдань з навчання та виховання.

Головною акмеологічною проблемою є аналіз того, як проходить самовдосконалення, як відбувається формування професійної спрямованості, розвиток здібностей до діяльності, стимулювання професійної компетентності.

2. Критерії та рівні професіоналізму.

Педагогічна акмеологія, як і будь-яка нова наука, не може розвиватися без чіткого визначення та понятійного апарату.

На думку А.К. Маркової, професіоналізм педагога повинен відповідати критеріям, серед яких:

об'єктивні критерії: ефективність педагогічної діяльності;

суб'єктивні критерії: стійка педагогічна спрямованість, розуміння ціннісних орієнтацій професії педагога, позитивне ставлення до себе як до професіонала, задоволеність працею;

процесуальні критерії: використання педагогом соціально прийнятних, гуманістично направлених способів, технологій у своїй праці;

результативні критерії: досягнення в педагогічній праці результатів, що затребувані суспільством.

Рівні професіоналізму педагога являють собою ступені, етапи його руху до високих показників педагогічної праці:

- рівень володіння професією, адаптація до неї, первинне засвоєння викладачем норм, менталітетів, необхідних прийомів, технологій;
- рівень педагогічної майстерності як виконання на високому рівні найкращих зразків передового педагогічного досвіду, що були накопичені у професії; володіння прийомами індивідуального підходу до студентів, методами передачі знань; здійснення особистісно орієнтованого навчання тощо;
- рівень самоактуалізації педагога в професії, усвідомлення можливостей педагогічної професії для розвитку своєї особистості, саморозвиток засобами професії, свідоме посилення своїх позитивних якостей та загладження негативних, закріплення індивідуального стилю;
- рівень педагогічної творчості як збагачення педагогічним досвідом своєї професії за рахунок творчого внеску, внесення авторських пропозицій, що стосуються як окремих завдань, прийомів, засобів, методів, форм організації навчального процесу, так і тих, що створюють нові педагогічні системи.

3. Образ випускника вищого навчального закладу.

У прогнозуванні результату навчання можна виділити два його види: стратегічний і локальний. Стратегічний результат – системне бачення особистості випускника вищого навчального закладу з його готовністю до продовження освіти в інших педагогічних системах (навчання протягом всього життя). Локальний результат – прогнозується як формування повноцінної основи в загальноособистісному й інтелектуальному розвитку студента для успішного досягнення стратегічного результату. В образі особистості випускника вищого навчального закладу можна виділити такі системні характеристики (І.І. Драч):

1. Спрямованість, що розглядаємо як складне особистісне утворення, що є потрібно-мотиваційною сферою людини. Спрямованість – це інтерес до обраного виду діяльності, схильність як діюча форма реалізації інтересу, установка на позитивне ставлення до діяльності і прагнення домогтися успіхів у ній. Критеріями оцінки спрямованості є задоволеність студентів діяльністю, уміння відчувати її привабливість, усвідомлене ставлення до неї, що виявляється

в умінні ставити перед собою завдання, переборювати труднощі в діяльності, а також доводити роботу до кінця.

2. Моральна стійкість особистості, що дозволяє їй зберегти психічне здоров'я і не «зламатися» в умовах несприятливого середовища. Ця якість виявляється в активній життєвій позиції, емоційній стійкості особистості, вольових якостях, культурі спілкування і ціннісних орієнтаціях, якими керується випускник вищого навчального закладу.

3. Креативність. Категорія креативності в психологічних дослідженнях розглядається і як вищий рівень інтелектуальної активності мислення, і як особливий тип інтелектуальної здатності, результат творчих досягнень. Креативність – багатобічне явище, що виявляється в інтелектуально-творчій ініціативі, широті асоціацій, швидкості, гнучкості й оригінальності мислення, динамізмі психічних процесів, у готовності і високій мотивації до творчої діяльності.

4. Готовність до продовження освіти. Готовність до продовження навчання – стійка системна властивість особистості, що містить у собі: переконання в правильному виборі діяльності; мотивацію, що характеризує позитивне ставлення до обраної професії й об'єкта майбутньої професії на рівні стійких інтересів і схильностей; наявність знань з обраної діяльності та первинних умінь для творчого вирішення завдань, спеціальних здібностей в обраному виді діяльності і якостей особистості для їхньої реалізації, гарного розвитку емоційно-вольової сфери, яка знаходить своє вираження в саморегуляції дій, самоосвіті та самовихованні.

Виділені й обґрунтовані системні якості особистості є головним результатом, до якого необхідно прагнути у вищому навчальному закладі і наявність яких є умовою досягнення високого рівня професіоналізму.

3. Семінарські заняття

Основними завданнями циклу семінарських занять є розвиток у магістрів уміння працювати з психолого-педагогічною літературою, готувати виступи, формулювати та відстоювати свою позицію, брати активну участь у дискусії; проводити критичний аналіз, оцінку, синтез та моделювання педагогічної діяльності.

Семінарське заняття 1. Тема 1: Педагогічна майстерність викладача та вміння управляти собою в педагогічній взаємодії

Мета: Систематизувати та закріпити знання магістрів про структуру педагогічної майстерності та способи управління власним станом в процесі педагогічної взаємодії.

Питання для обговорення:

1. Структура педагогічної майстерності
2. Охарактеризувати критерії педагогічної майстерності.
3. Способи формування педагогічної майстерності.
4. Характеристика елементів педагогічної майстерності.
5. Показники емоційного стану.
6. Основи саморегуляції психічного стану.

7. Психотехніка як спосіб управління собою.
8. Етапи саморегуляції під час педагогічної взаємодії.

Література:

Основна: 1, 3, 4, 5.

Додаткова: 2; 4; 6; 7; 8; 10; 12; 13.

Завдання на самостійну роботу:

Надати відповіді на питання для самоперевірки:

1. Проаналізувати взаємовплив компонентів педагогічної майстерності на рівень їх сформованості.
2. Особливості уваги та вольові якості в процесі саморегуляції.

Семінарське заняття 2. Тема 2: Майстерність педагогічного спілкування

Мета: Систематизувати та закріпити знання магістрів про особливості педагогічного спілкування та його характеристики

Питання для обговорення:

1. Характеристики педагогічного спілкування
2. Стилі педагогічного спілкування за В. Кан-Каліком.
3. Стилі педагогічного спілкування за К. Левіним.
4. Комунікативні типи особистості за класифікацією В. Сатира.
5. Стилі педагогічного спілкування за М. Березовіним, Я. Коломінським.
6. Стилі педагогічного спілкування за С. Вовченко.
7. Умови ефективності професійного мовлення педагога.
8. Техніка мовлення педагога.

Література:

Основна: 1, 2, 3, 5.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 11.

Завдання на самостійну роботу:

Надати відповіді на питання для самоперевірки:

1. Проаналізуйте різні підходи до класифікації стилів спілкування та визначте їх основні ознаки.
2. Охарактеризуйте особливості професійного мовлення та умови його формування.

Семінарське заняття 3. Тема 3: Майстерність та способи вирішення конфліктних педагогічних ситуацій.

Мета: Систематизувати та закріпити знання магістрів про різновиди педагогічних конфліктних ситуацій та способи запобігання їх та вирішення.

Питання для обговорення:

1. Педагогічний конфлікт та його структура.
2. Фази конфліктної ситуації.
3. Стилі поведінки у конфліктній ситуації.
4. Педагогічні тактики та стратегії вирішення конфліктних ситуацій.
5. Методи залагодження конфліктних ситуацій у педагогічній взаємодії.
6. Різновиди педагогічних конфліктних ситуацій
7. Способи запобігання конфліктних ситуацій під час педагогічної взаємодії

Література:

Основна: 2, 3, 4, 5.

Додаткова: 2; ; 4; 5; 7; 8; 10; 11.

Завдання на самостійну роботу :

1. Надати відповіді на питання для самоперевірки:
2. Проаналізуйте причини виникнення конфліктних ситуацій.
3. Визначте оптимальні шляхи вирішення конфліктів.

4. Самостійна робота

Тема 1.5. Гуманістична спрямованість як елементи педагогічної майстерності 1 год.

Гуманістична спрямованість. Форми прояву гуманістичної спрямованості. Ціннісні орієнтації (на себе – самоствердження; на засоби педагогічного впливу; на студента; на мету педагогічної діяльності).

Л і т е р а т у р а

Основна: 1-5.

Додаткова: 2; 3; 4; 6; 7; 8; 10; 12; 13.

5. Індивідуальні завдання

З метою поглиблення знань студентів з дисципліни, розвитку навичок самостійної роботи з психологічною літературою пропонується написання рефератів (домашніх контрольних робіт) з актуальних теоретичних та практичних проблем педагогічної майстерності.

Реферат повинен мати обсяг 10-12 сторінок, виконуватися українською мовою та містити вступ, основну частину, висновки і список використаної літератури, на яку наводяться посилання у його тексті. Завдання реферативної роботи є засвоєння реферативних форм наукової діяльності. Студенти повинні навчитися знаходити невирішені проблеми досліджуваної теми, дискусійні питання та підходи до окремих проблем, визначати ступінь достовірності інформації, яка міститься в літературі, її доказовість.

При виконанні реферативної науково-дослідної роботи студент має набути вмінь:

1. Обґрунтувати актуальність дослідження; визначати його об'єкт і предмет; формулювати мету та завдання дослідження.
2. Вести самостійний пошук інформації за визначеною темою та правильно оформлювати її у списку використаних джерел.
3. Добирати інформацію, необхідну для повного висвітлення досліджуваної проблеми, відокремлення цієї інформації від другорядної, з обов'язковим посиланням на використані джерела у тексті роботи.
4. Здійснювати аналіз і синтез знань і досліджень з проблемами.
5. Логічно та послідовно розкривати тему.

6. Стилiстично правильно оформляти наукову думку в реферативному ключi. Грамотно будувати науковий реферативний текст. Орієнтовний перелік тем рефератів наведено у Додатку 1.

V. Контрольні роботи

Передбачено проведення модульної контрольної роботи у вигляді двох 20-хвилинних експрес контролів.

Змістовий модуль 1. Майстерність управління собою в педагогічній взаємодії

Варіант 1.

1. Феномен педагогічної майстерності у сучасній психолого-педагогічній науці.
2. Використання елементів театральної педагогіки К. Станіславського у педагогічній взаємодії.

Варіант 2.

1. Сутність і структура педагогічної діяльності, характеристика її компонентів (мета, засоби, результат).
2. Поняття педагогічної майстерності, різні підходи до її визначення в науці.

Варіант 3.

1. Сутність педагогічної майстерності та її роль.
2. Педагогічна майстерність як комплекс властивостей особистості педагога.

Варіант 4.

1. Критерії педагогічної майстерності сучасного педагога.
2. Рівні педагогічної майстерності.

Варіант 5.

1. Шляхи формування педагогічної майстерності.
2. Гуманістична спрямованість педагогічної взаємодії.

Варіант 6.

1. Гуманізм: характеристика чи структурний компонент педагогічної позиції педагога.
2. Майстерність А. Макаренка у використанні прийомів педагогічного впливу на вихованців.

Варіант 7.

1. Роль педагогічних здібностей у педагогічній майстерності педагога.
2. Шляхи розвитку педагогічної спостережливості.

Варіант 8.

1. Сформулюйте свої принципи ефективного засвоєння студентами педагогічної майстерності.
2. Педагогічна техніка викладача як складова педагогічної майстерності.

Змістовий модуль 2. Майстерність педагогічної взаємодії у діалозі

Варіант 1.

1. Внутрішня техніка педагога, характеристика її компонентів.
2. Засоби керування педагогом психічним самопочуттям.

Варіант 2.

1. Шляхи створення професійного іміджу педагога засобами зовнішньої та внутрішньої техніки.
2. Мовлення в діяльності педагога, його функції. Умови ефективності професійного мовлення педагога.

Варіант 3.

1. Техніка мовлення та її роль у діяльності викладача. Складові техніки мовлення.
2. Професійне самовиховання викладача: сутність, шляхи і способи реалізації.

Варіант 4.

1. Педагогічна творчість і майстерність педагога.
2. Умови, що сприяють розвитку педагогічної творчості.

Варіант 5.

1. Форми і методи розвитку педагогічної творчості.
2. Педагогічний імідж як інструмент розв'язання викладачем професійних завдань.

Варіант 6.

1. Особливості педагогічної рефлексії.
2. Професійно-педагогічне спілкування, його сутність, функції, види.

Варіант 7.

1. Педагогічне спілкування як діалог. Критерії діалогічного педагогічного спілкування.
2. Структура педагогічного спілкування.

Варіант 8.

1. Стилі педагогічного спілкування.
2. Поняття комунікативності педагога, її сутність. Якості педагога, необхідні для ефективного спілкування.

Варіант 9.

1. Особливості рефлексивного та нерелфлексивного слухання.
2. Типові моделі спілкування педагогів та їх вплив на продуктивність діяльності учнів.

Варіант 10.

1. Способи саморегуляції педагога в професійному спілкуванні.
2. Етичний захист педагога в професійному спілкуванні

VI. Методичні вказівки

Головною метою лекцій є мотивація і організація роботи студентів з навчальним матеріалом у міжсесійний період.

Вибір форм і методів самостійної роботи, питань, що виносяться на самостійне вивчення, а також навчальних завдань здійснюється викладачем в залежності від конкретних умов навчання, запитів студентів, змісту і методики

організації семінарських занять.

Опрацювання лекційного матеріалу та додаткове самостійне вивчення теоретичного матеріалу за підручниками та навчальними посібниками.

Індивідуальне завдання – реферат – це самостійна творча робота студента, що засвідчує його знання наукової психолог-педагогічної літератури з обраної теми, розуміння основних підходів до вирішення наукової і практичної проблеми, а також відображає власні професійні погляди майбутнього викладача, і демонструє його вміння усвідомлювати психолого-педагогічні явища на основі теоретичних знань.

Структура реферату повинна містити такі елементи:

- титульна сторінка,
- план,
- вступ,
- основна частина (розділи, пункти і підпункти),
- висновки,
- список використаних джерел,
- додатки.

У вступі обґрунтовують актуальність обраної теми, оцінюють стан дослідження наукової проблеми, формулюють мету і визначають завдання реферату, дають короткий загальний огляд наявної літератури.

Зміст реферату має відповідати його темі, меті і завданням. У рефераті треба висловлювати своє ставлення до того, що викладається. Всі міркування потрібно аргументувати. Варто прагнути, щоб виклад матеріалу був виразним і літературно грамотним, уникати повторень.

Висновки – самостійна частина реферату, в якій не слід просто переказувати зміст роботи. У них потрібно висвітлити такі аспекти:

- оцінити ступінь досягнення мети і виконання завдань роботи;
- перерахувати і стисло охарактеризувати відомі наукові підходи досліджених проблеми, а також виділення нових аспектів, дискусійних питань, що підлягають подальшому вивченню;
- визначити, що є цінним у реферованих роботах, що вимагає додаткового аналізу й уточнення, а що викликає сумніви.

Обсяг висновків – 1-2 сторінки.

Кількість опрацьованих і використаних першоджерел має бути достатньою для повного розкриття теми реферату. Список складають за алфавітом і пронумеровують. Оформлювати список джерел відповідно до сучасних вимог.

При використанні відомостей з Інтернету обов'язково потрібно посилатися на відповідний електронний ресурс.

Додаток міститься після «Списку використаних джерел» і включає матеріали, що доповнюють основний текст реферату. Це можуть бути таблиці, схеми, ілюстрації, фото, словник термінів, афоризми та ін. Додаток є бажаною, але не обов'язковою частиною реферату.

Вимоги до оформлення реферату :

- набір тексту здійснюється стандартним 14 шрифтом Times New Roman;
- міжрядковий інтервал – 1,5;
- текст реферату необхідно друкувати, залишаючи береги таких розмірів: лівий – 25 мм, правий – 15 мм, верхній – 20 мм, нижній – 20 мм;
- нумерація сторінок зверху справа;
- обсяг реферату – 10-12 сторінок.

VII. Рекомендована література

Основна

1. Андреев В.И. Педагогика : учебный курс для творческого саморазвития / В.И. Андреев. – Казань : Центр инновационных технологий, 2000. – 608 с. http://kpfu.ru/docs/F1925355376/Andreev.V.I..Pedagogika._redaktorskaya.versiya_.pdf
2. Бутенко Н.Ю. Комунікативні процеси у навчанні : Підручник / Н.Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2004.
3. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. – Х.: Вид-во НФаУ, 2009. – 140 с. <http://dspace.ukrfa.kharkov.ua/bitstream/>
4. Кан-Калик В.А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество / В.А. Кан-Калик, Н.Д. Ниандров. – М. : Педагогика, 1990. – 144 с
5. Педагогічна майстерність : Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. /За ред. І.А. Зязюна/. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с. <http://www.studfiles.ru/preview/2298880/>

Додаткова

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України : Історія. Теорія : Підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вузів / А.М. Алексюк // Міжнародний фонд "Відродження". – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Балаев А.А. Активные методы обучения / А.А. Балаев. – М. : Профиздат, 1986. – 95 с.
3. Басова Н.В. Педагогика и практическая психология / Н.В. Басова. – Ростов н/Д : "Феникс", 2000. – 416 с.; М. : Академия, 2000. – 392 с.
4. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
5. Бутенко Н.Ю. Педагогічна практика: підготовка та реалізація: Навч. посіб. / [Н.Ю. Бутенко, Л.М. Грищенко] / За заг. ред. Н.Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2005. – 184 с.
6. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : Методичний посібник для студентів магістратури / С.С. Вітвицька. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
7. Вергасов В.М. Активизация мыслительной деятельности студента в высшей школе / В.М. Вергасов. – К. : Выща школа, 1979. – 216 с.
8. Лещинский В.М. Учимся управлять собой и детьми : Педагогический практикум В.М. Лещинский, С.В. Кульневич. – М. : Просвещение : Владос, 1995. – 240 с.
9. Педагогика и психология высшей школы. – Ростов-на-Дону : «Феникс», 1998. – 544 с. – (Серия «Учебники, учебные пособия»).
10. Психологія діяльності та навчальний менеджмент : Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / В.А. Козаков, М.В. Артюшина, О.М. Котикова та ін. /За заг. ред. В.А. Козакова/. – К. : КНЕУ, 2003. – 829 с.

11. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. Посіб. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.
12. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс : Учебник для студ. пед. вузов : В 2 кн. / И.П. Подласый. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн.1 : Общие основы. Процесс обучения. – 576 с. – Кн.2 : Процесс воспитания. – 256 с.
13. Практическая психология образования : Учебник для студ. высш. и сред. спец. учеб. заведений / Под ред. И.В. Дубровиной. – М. : ТЦ Сфера, 1997. – 528 с.
14. Психологический справочник учителя / Под ред. Л.М. Фридмана. – М. : Просвещение, 1991. – 288 с.
15. Харламов И.Ф. Педагогика: Учеб. пособие / И.Ф. Харламов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Гардарики, 1999. – 519 с.

13. Інформаційні ресурси

1. Електронний кампус. <http://www.login.kpi.ua/>.

Орієнтовна тематика рефератів

1. Сутність та основні компоненти педагогічної майстерності.
2. Ідеал викладача на сучасному етапі розвитку вищої школи.
3. Професійно особистісні характеристики викладача як суб'єкта педагогічної діяльності.
4. Природа педагогічної обдарованості.
5. Роль педагогічних здібностей у педагогічній майстерності.
6. Порівняльна характеристика стилів спілкування педагогів.
7. Суть та особливості тривалого спілкування.
8. Шляхи підвищення педагогічної майстерності викладача.
9. Психологічний контакт у процесі педагогічної взаємодії.
10. Проблема ефективності педагогічного спілкування та шляхи його формування.
11. Психологічні особливості ораторського мистецтва.
12. Особливості вибору стилю викладання залежно від характеру педагогічної діяльності.
13. Стиль взаємин та педагогічний такт, їх вплив на вибір і реалізацією стратегії взаємодії.
14. Характеристика педагогічної культури особистості педагога.
15. Зовнішні (доступні спостереженню зі сторони) і зовнішні складові професійного педагогічного досвіду.
16. Організаційні етапи процесу вивчення та узагальнення педагогічного досвіду: значення, аналіз та оцінювання мети, засобів і результатів педагогічної діяльності.
17. Охарактеризуйте основні шляхи та методи вивчення та поширення передового педагогічного досвіду у навчальному закладі.
18. Загальна культура як визначальна умова професіоналізму педагога.
19. Професійна культура як елемент педагогічної майстерності.
20. Характеристика педагогічної культури викладача вищого навчального закладу.
21. Наукова ерудиція та ціннісні орієнтації як компоненти педагогічної культури педагога.
22. Техніка емоційного контакту в нестандартних ситуаціях лекції.
23. Психологічне налаштування студентів на діалог на початку лекції: досвід авторитарної і гуманістичної педагогіки.
24. Виконавська майстерність викладача на лекції. Мистецтво діалогізації монологу викладача на лекції.
25. Майстерність викладача в активізації пізнавальної діяльності студентів на лекції.
26. Майстерність комбінування репродуктивної і пошукової активності студентів на етапі актуалізації і перевірки знань.
27. Режисура початкового етапу лекції. Майстерність педагогічного запитання на лекції.

28. Техніка налаштування викладача на публічну творчу діяльність. Творче самопочуття викладача на лекції.
29. Майстерність викладача в забезпеченні ситуацій успіху студентів на лекції.
30. Сучасна значущість професії викладача, її функції.
31. Феномен професійної деформації особистості викладача: причини, шляхи подолання.
32. Феномен педагогічної майстерності у сучасній психолого-педагогічній науці.
33. Мотивація професійної діяльності сучасного педагога.
34. Професійна ідентифікація особистості викладача.
35. Професійне самовиховання викладача: сутність, шляхи і способи реалізації.
36. Особливості педагогічного іміджу А. Макаренка.
37. Елементи театральної педагогіки у педагогічному досвіді А. Макаренка.
38. Особливості педагогічної та акторської дії.
39. Професійно значущі якості викладача в організації ефективної взаємодії зі студентами.
40. Особливості професійного мислення викладача.
41. Шляхи розвитку педагогічної спостережливості.
42. Техніка мовлення викладача як засіб розв'язання педагогічних завдань.
43. Природа педагогічного таланту.
44. Засоби керування викладачем психічним самопочуттям.
45. Особливості педагогічної рефлексії викладача.
46. Феномен професійної деформації особистості педагога: причини, шляхи подолання.
47. Чинники атракції у взаємодії викладача зі студентами.
48. Педагогічна дія у вимірах театральної педагогіки К. Станіславського.
49. Критерії педагогічної майстерності сучасного педагога.
50. Педагогічне спілкування як діалог.

Рейтингова система оцінювання результатів навчання

Для оцінювання успішності студентів застосовується рейтингова система (PCO). PCO враховує результати тематичного контролю, роботу студентів на семінарах та якість рефератів. Рейтингова шкала дорівнює 100 балам. Залік «автоматом» отримують студенти, які накопичили протягом семестру не менш ніж 60 балів. Студенти, які не отримали залік за рейтингом виконують залікову контрольну роботу. Час залікової контрольної роботи – 60 хвилин. Контрольне завдання містить 3 запитання. Орієнтовний перелік питань до заліку наведено у додатку 3.

Рейтинг студента з дисципліни складається з балів, що він отримує за:

- 1) роботу на семінарській заняттях за умови, що на кожному занятті оцінюється робота кожного студента;
- 2) виконання двох експрес – контролів, що проводяться на лекційних заняттях, в кінці кожного розділу.;
- 3) виконання семестрового індивідуального завдання – реферату.
- 4) роботу на лекційних заняттях.

Система рейтингових (вагових) балів та критерії оцінювання

1. Робота на практичних заняттях

Ваговий бал – 15. Максимальна кількість балів на всіх практичних заняттях дорівнює

$$15 \text{ балів} \times 3 \text{ п. з.} = 45 \text{ балів}$$

Оцінювання роботи кожного студента здійснюється на кожному практичному занятті за двома показниками – підготовленістю і активністю:

а) підготовленість $10 \text{ балів} \times 3 \text{ п. з.} = 30 \text{ балів}$

Критерії оцінювання:

10 – правильна відповідь;

6 – відповідь неточна або неповна;

3 – відповідь частково неправильна;

0 – немає відповіді

б) активність $5 \text{ балів} \times 3 \text{ п. з.} = 15 \text{ балів}$

Критерії оцінювання:

5 – висока активність, яка показує ґрунтовну обізнаність з матеріалу та спрямованість на його практичне опрацювання;

3 – середня активність, яка показує фрагментарну обізнаність з матеріалом та пасивну участь у виконанні практичних завдань;

0 – низька активність, яка показує не володіння матеріалом та ухилення від участі у виконанні практичних психологічних вправ

2. Експрес-контроль

Ваговий бал – 10. Максимальна кількість балів дорівнює

$$10 \text{ балів} \times 2 \text{ лекціях} = 20 \text{ балів}$$

Критерії оцінювання:

- 10 – повна правильна відповідь;
- 8 – неповна правильна відповідь;
- 5 – відповідь неточна;
- 3 – відповідь зі значною кількістю помилок
- 0 – немає відповіді

3. Семестрове індивідуальне завдання - реферат

Ваговий бал – 20

Критерії оцінювання :

- 20 - реферат творчого рівня, виконаний з дотриманням вимог до структурних елементів та оформлення такого виду роботи;
- 15 реферат компілятивного характеру з дотриманням вимог до структурних елементів та оформлення такого виду роботи;
- 10 – реферат компілятивного характеру з помилками оформлення;
- 5 – реферат репродуктивного характеру;
- 0 – реферат не відповідає вимогам.

4.Робота на лекційних заняттях

Робота на кожному лекційному занятті оцінюється в 1 бал.

$$1 \text{ бал} \times 15 \text{ лекцій} = 15 \text{ балів}$$

Розрахунок шкали (R) рейтингу

Сума вагових балів контрольних заходів протягом семестру складає:

$$R_C = 15 \times 3 + 10 \times 2 + 20 + 1 \times 15 = 100 \text{ балів}$$

Таким чином, рейтингова шкала з дисципліни складає $R = R_C = 100$ балів.

Для отримання студентом відповідних оцінок (ECTS та традиційних) за результатами роботи в семестрі його рейтингова оцінка RD переводиться згідно з таблицею 1:

Таблиця 1

RD = RC	Оцінка ECTS	Традиційна оцінка (диф.	Традиційна залікова оцінка
95-100	A	"Відмінно"	"Зараховано"
85-94	B	"Добре"	
75-84	C	"Задовільно"	
65-74	D		
60-64	E		
$RD \leq 59$	FX	"Незадовільно"	"Незараховано"
RC < 39 або не виконані інші умови допуску до заліку	F	"Не допущено"	

Перелік питань до заліку

1. Визначте поняття педагогічної майстерності, її критерії та рівні.
2. Охарактеризуйте структурні елементи педагогічного спілкування за Волковою Н.П.
3. Проаналізуйте прогностичні і уміння, як критерій педагогічної майстерності.
4. Розкрийте особливості вимог до мовленнєвої культури викладача.
5. Розкрийте сутність авторських педагогічних розробок.
6. Проаналізуйте мобілізаційні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
7. Розкрийте особливості застосування психотехніки в педагогічному процесі.
8. Розкрийте значення артистизму викладача у педагогічній діяльності.
9. Проаналізуйте інформаційні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
10. Проаналізуйте види педагогічних здібностей.
11. Проаналізуйте аналітичні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
12. Розкрийте основні вимоги до усного мовлення.
13. Розкрийте механізми міжособистісного сприйняття, що сприяють підвищенню ефективності педагогічного спілкування.
14. Проаналізуйте роль педагогічної культури в процесі навчання.
15. Визначте способи формування педагогічних і артистичних здібностей.
16. Проаналізуйте орієнтаційні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
17. Охарактеризуйте педагогічний такт та його складові.
18. Проаналізуйте елементи професійної компетентності викладача.
19. Розкрийте структуру комунікативного впливу.
20. Розкрийте значення іміджу викладача в педагогічному середовищі.
21. Проаналізуйте рефлексивні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
22. Розкрийте зміст прийомів привертання та утримання уваги.
23. Проаналізуйте організаційні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
24. Розкрийте сутність механізмів міжособистісного сприйняття в педагогічному процесі.
25. Проаналізуйте розвивальні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
26. Розкрийте особливості соціально-перцептивних стереотипів, що виникають в педагогічному спілкуванні у процесі міжособистісного сприйняття.
27. Охарактеризуйте уміння, що є складовими моделі професійної компетентності викладача.
28. Проаналізуйте значення культури і техніки рухів педагога під час педагогічного процесу.

29. Розкрийте особливості вияву педагогічної техніки.
30. Розкрийте роль і місце стереотипів у міжособистісному пізнанні під час педагогічного процесу.
31. Розкрийте сутність поняття стиль педагогічного спілкування. Види педагогічного спілкування.
32. Проаналізуйте основні вимоги педагогічного такту.
33. Визначте комунікативні типи особистості за класифікацією В. Сатира.
34. Охарактеризуйте стилі педагогічного спілкування за В. Кан-Каліком.
35. Визначте чинники соціально-перцептивних спотворень, які заважають викладачеві правильно сприймати та оцінювати студентів.
36. Охарактеризуйте стилі педагогічного спілкування за К. Левінім.
37. Проаналізуйте типи поведінки викладачів за Д. Райенсом.
38. Розкрийте сутність принципів і технологій утворення іміджу.
39. Охарактеризуйте стилі педагогічного спілкування за М. Березовіним, Я. Коломінським.
40. Охарактеризуйте комунікативну поведінку викладача та одну з типологій.
41. Проаналізуйте рефлексивні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
42. Визначте стилі педагогічного спілкування за С. Вовченко.
43. Проаналізуйте типи поведінки викладачів та відповідні моделі спілкування за А. Петровським.
44. Розкрийте основні вимоги педагогічного такту.
45. Охарактеризуйте компоненти педагогічної майстерності викладача.
46. Охарактеризуйте стилі педагогічного спілкування за А. Марковою, Л. Мітіною.
47. Розкрийте особливості вияву педагогічної техніки.
48. Визначте стилі педагогічного спілкування за В. Латиновим.
49. Визначте особливості моделей спілкування за В. Кан-Каліком та І. Юсуповим.
50. Визначте, ролі які виконує викладач під час педагогічного спілкування.